

Ба ҳукми дастнавис

ҚАРШИЕВА ГУЛЧАҲОН ГУЛМУРОДОВНА

**МЕТОДИКАИ ТАШАККУЛИ МУОШИРАТИ
КАСБӢ-ФАРҲАНГИИ ДОНИШЧӢЁН ДАР МУҲИТИ БИСӢРӢТНИКИИ
МУАССИСАИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ОМУЗГОРӢ**

13.00.02 - Назария ва методикаи таълиму тарбия
(забонҳои хориҷӣ) (илмҳои педагогӣ)

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти унвони илмии
номзоди илмҳои педагогӣ

Душанбе - 2018

Диссертатсия дар кафедраи методикаи таълими забонҳои хориҷии Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа ба номи Носири Хусрав анҷом дода шудааст.

Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои педагогӣ, профессор
Сайфуллаев Хайрулло Габдуллаевич

Муқарризи расмӣ: **Шербоев Саидбой** –
доктори илмҳои педагогӣ, профессори
кафедраи методикаи
Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон

Саъдиева Гулистон-
номзади илмҳои филологӣ,
и.в.дотсенти кафедраи филологияи фнлиси
Донишгоҳи Славянии Русияю Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Бобочон Ғафуров

Ҳимоя рӯзи «22» декабри соли 2018 соати 10:00 дар ҷаласаи шӯрои диссертатсионии 6D КОА-001 назди Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121) доир мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмии ДДОТ ба номи С.Айнӣ ва дар сайти www.tgpu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат « » ноябри соли 2018 фиристода шуд.

Котиби илмӣ
шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои педагогӣ

М.М.Утаев

ТАВСИФИ УМУМИИ РИСОЛА

Мубрамияти мавзӯи тадқиқот. Даҳсолаи охири асри XX ва оғози асри XXI дар инкишофи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаи наवे боз намуд. Давлати мо, мисли ҳама мамлакатҳои ИДМ, ба раванди умумичаҳони маориф ворид гашт. Дар ин давра дар пойгоҳи меъёрӣ-ҳуқуқии он тағйироти назаррас ба амал омаданд. Хуччатҳое аз шумули Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи барномаи давлатии тақмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014 ва тамдиди он дар солҳои 2015-2020», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ» (1996) ва «Стратегияи миллии рушди таҳсилоти олии касбӣ дар ҶТ барои солҳои 2007-2015» таҳия ва тасвиб ёфтанд, ки онҳо дар назди олимони ва мутахассисони муассасаҳои таҳсилоти олии, кормандони муассасаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ оид ба бунёдан тақмил додани таълими забонҳои хориҷӣ дар муассасаҳои миёна ва олии як қатор вазифаҳои масъулиятнок мегузоранд.

Яке аз шароитҳои муҳимтарини ташаккули муассасаи таҳсилоти умумӣ таъмини он бо муаллимони баландсифат номбар карда шуда буд, зеро муаллим, бештар аз ҳар нафари дигар, ҳомили ғайри ва собитқадами унсурҳои миллии ва фарҳангӣ-этникии мебошад.

Дигаргунӣ, ки мамлакатаи моро дар солҳои 90-и асри XX фаро гирифтанд, ба раванди таълими забонҳои хориҷӣ, ки аз ҳудудҳои онҳо аз лиҳози ҷамъиятӣ ва шахсӣ ҳақиқатан ҳам аҳамият касб намуд, таъсири назаррас гузоштанд. Заминаҳои назариявии бознигарии ҳадафҳои омӯзиши забонҳои хориҷиро дар партави тағйироти таърихӣ ва сиёсӣ В. С. Коростелёва, В. П. Кузовлёв, Е. И. Пассов ва як силсила олимони дигар коркард намудаанд. Онҳо таркиби қисмати ҳадафҳои таълимро пешниҳод карданд, ки дар он мавқеи марказиро таълими муошират бо забони хориҷӣ дар заминаи муколамаи фарҳангӣ ишғол менамояд. Марбут ба он, ки дар ҳар дарси забони хориҷӣ толибилмон бояд миқдори муайяни объектҳои шомили муҳтавои иҷтимоӣ ва забоншиносӣ-фарҳангшиносии фарҳанги забони ғайрро аз ҳудуд бикунанд, муаллими забони хориҷӣ ҳамон шахси калидӣ мебошад, ки мақом ва нақши ӯ ҳамчун мутахассис аз бисёр ҷиҳат ба воситаи омодагии фарҳангшиношиаш муайян карда мешавад. Бинобар ин ба мафҳуми салоҳиятмандии касбии омӯзгор ҳамчун яке аз қисматҳои аҳамиятнок салоҳияти фарҳангшиносии ӯ, ки барои дар ғайрипедагогикаш самаранок истифода бурдани низоми донишҳои фарҳангӣ ва таҷрибаи шахсӣ имкон фароҳам меоварад, дохил карда мешавад.

Масъалаи таълими муошират масъалаи рӯзмарра мебошад ва он ҳамчун раванди мақсаднок, ки самтгириро ба арзишҳои мушаххаси касбӣ пешбинӣ менамояд, баррасӣ карда мешавад. Марбут ба ин зимни таълими муоширати касбӣ-фарҳангӣ тавачҷуҳи асосӣ бояд натавон ба раванд ва натиҷа, балки ҳамчунин ба арзишҳо ва мазмунҳое, ки онҳоро донишҷӯ бошуурона ҳамчун асос барои ғайрипедагогикаш мепазирад, нигаронида шавад. Омӯзиши забони хориҷӣ дар маҷмӯъ имкониятҳои муколамавии қабати фарҳангии шуурро, ки дар он арзишҳо ва мазмунҳои касбӣ пайдо гардида, ҳифз мешаванд ва иқомат менамояд, васеъ месозад. Иқтидори гуманистии ташкили муоширати таълимӣ-касбӣ, ҳамчун қисми омӯзиши забони хориҷӣ, сохтори интихобшуда аз он иборат аст, ки супоришҳои махсус (муколамаҳо, бозҳои коммуникативӣ, супоришҳои таълимӣ ва ғайра) метавонанд ба ғайрипедагогикаш арзишӣ-мазмунӣ сохторҳои шахсиятии шуури донишҷӯён - субъективӣ, рефлексивнокӣ, вачҷнокӣ, ботаникӣ, мазмунофарӣ ва ҳоказо таҳриқ бахшанд. Дар аҷаҳои гуногуни таҷрибаҳои ғайрипедагогикаш арзишӣ-мазмунӣ шуур дар ҷараёни муоширати таълимӣ тавассути забони хориҷӣ оид ба мавҷудияти дар аҷаҳои муҳталифи рушди шахсиятӣ-касбии донишҷӯён ҳамчун оид ба фарҳанги ташаккулифтаи муоширати касбӣ шаҳодат медиҳад. Ҳамин тавр, воситаҳои берунӣ (технологияҳо, тарзҳо) асоси дохилии (вачҷнокӣ) омодагии донишҷӯёнро ба худташаккулидҳои эҷодӣ коммуникативиашон ба вучуд меорад. Таълими муоширати касбӣ-фарҳангӣ тавассути забони хориҷӣ дар муассасаи таҳсилоти олии метавонад ҳамчун маҷмӯи донишҳои инкишофдиҳандаи шахсият оид ба мазмуни ғайрипедагогикаш иҷтимоӣ-педагогӣ дар умум пазируфта шавад, ки онҳоро шуури маърифаткунандаи донишҷӯён дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ падида меорад ва онҳо ғайримустақим ба худташаккулидҳои муносибати арзишӣ-вачҷнокӣ вобаста ба ғайрипедагогикаш касбии худ мусоидат менамоянд.

Хеле муҳим аст, ки дар донишҷӯ мақсади рӯ овардан ба «интиҳоби фарҳангӣ, имконияти пайравӣ кардан ба фарҳанги миллии ва мардумии худ, ҳуқуқ ба мавҷудияти

фарҳанги дигар мардумон ва қавмҳо» ташаккул дода шавад» (Х.Г.Сайфуллоев). Ин бо он вобаста аст, ки аҳолии як қатор ноҳияҳои ҚТ, алалхусус минтақаи Курғонтеппаи вилояти Хатлон, аз лиҳози таркиби миллий ва этники хеле гуногунанд, гуруҳҳои таълимгиранда дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бисёрэтники мебошанд (дар гуруҳҳои академӣ якҷоя бо донишҷӯёни тоҷик ўзбекон, қирғизҳо, қазоқон, туркманҳо ва дигарон таҳсил менамоянд).

Дарачаи коркарди илмӣ масъала. Масъалаи ташаккули қобилиятҳои муоширати касбӣ-фарҳангии омӯзгори ояндаи забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавзӯи пажӯҳиши бисёр олимон қарор гирифтааст (В.А.Адолф, В.Н.Введенский, А.А.Вербитский, Н.Д.Галскова, Э.Ф.Зеер, О.Ю.Искандарова, И.И.Лейфа, Л.М.Митина ва дигарон). Ҷанбаи арзиши масъалаи таълими муошират нисбатан самараноктар дар ҷаҳонҷӯбаи парадигмаи шахсиятӣ-фаъолияти таҳсилот ҳал карда мешавад (Е.В.Бондаревская, М.С.Каган, В.Н.Кунитсина, Н.В.Казаринова, В.М.Поголша, И.Н.Никитина, М.Б.Романовская, В.В.Сафонова, Р.А.Свиридон, Г.В.Сорокових, И.С.Якиманская ва дигарон). Парадигмаи мазкур зарурати фаҳмиши нав ва татбиқи шаклҳои муқоламавии муоширатро дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ ба миён овардааст.

Барои кори мо пажӯҳишҳое, ки дар коркарди масоили назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҚТ саҳми назаррас гузоштаанд, аҳамияти бевосита доранд (С.С.Авғонов, С.Н.Алиев, С.Я.Балхова, А.Бойматов, С.Ҷоматов, П.Ҷамшедов, Л.М.Иматова, Б.Мачидова, А.Мамадназаров, Ф.С.Комилиён, Х.Х.Мирзоев, М.Н.Нуъмонов, К.Усмонов, Д.Х.Файзализода, С.О.Ҳоҷаева, С.Ҳоҷазод, Д.Я.Шарифова, М.Р.Юлдошева, У.Р.Юлдошев ва дигарон).

Тадқиқи лаёқатҳои муоширати касбӣ-фарҳангӣ хусусияти байнифаннӣ дар бархурдҳои як қатор илмҳои доро мебошад ва омӯзиши зухуроти мазкурро дар тамоми ҳампайвандӣҳо ва ҳамвобастагӣҳои он пешбинӣ месозад. Таҳлили коркардҳои илмӣ имрӯза зимни мавҷудияти муносибатҳои гуногуншакл нишон медиҳад, ки новобаста аз аҳамияти бузурги назариявӣ ва амалиявӣ пажӯҳишҳои мавҷуда, масъалаи ташаккули қобилиятҳои муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯёни гуруҳҳои бисёрэтники дар раванди таълими забони хориҷӣ дар ҚТ ба дараҷаи начандон пурра омӯхта шудааст. Ин вазъият аҳамияти таҳлили гуногунтарафаи имконпазирӣ ва асоснокии илмӣ ташаккули қобилиятҳои муоширати касбӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи забонҳои хориҷиро дар муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ бештар мубрам мегардонад. Дар ин маврид беҳтарсозии қисм ба қисми муносибатҳои бавучудодамада ёрӣ намерасонад, технологияҳои усулан нави педагогӣ ва коркарди муносибатҳои ҳозиразамони назариявие лозиманд, ки онҳо талаботи парадигмаи муосири маорифро ба таври созгор инъикос карда метавонанд ва ҷанбаҳои мақсаднокӣ ва мазмуннокии он дар категорияи муносибатҳои шахсиятӣ ва фаъолиятмандӣ ташаккул меёбанд. Дар асоси навиштаҳои боло, аҳамиятнокии пажӯҳиши диссертатсионии анҷомдодашударо инҳо муайян менамоянд:

- фармоиши иҷтимоии ҷомеа барои мутахассисоне, ки дараҷаи баланди муоширати касбӣ-фарҳангиро доро мебошанд ва муносибати илмӣ мақсаднок ба рушди он;

- талаботнокии дараҷаи муоширати касбӣ-фарҳангӣ (ДМКФ) дар фаъолияти ояндаи касбӣ;

- талабот ба коркард, санҷиш ва татбиқи технологияе, ки бадастовари мақсади пешгузаштаро дар қорҳои таълим, беруназсинфӣ ва дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҚТ таъмин месозад.

Асоси лаёқати фарҳангшиносии муаллими ояндаи забони хориҷиро муносибати салоҳиятмандона дар таҳсилоти касбӣ ташкил медиҳад, ки тибқи он ҳадафи асосии таҳсилоти касбӣ омодаسازی мутахассиси баландихтисоси дорои сатҳ ва пешаи созгор буда, ин мутахассис салоҳиятманд ва ба кори босамара аз рӯи ихтисос мувофиқи стандартҳои ҷаҳонӣ лаёқатманд мебошад. Омодагардонии муаллимони салоҳиятманд барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз ҷумла муаллимони забони хориҷӣ, ташаккули шахсияти чунин муаллимони масъалаи муҳими маориф дар ҚТ аст.

Талаботи афзоишбанда нисбат ба дараҷаи омодагии муаллими забони хориҷӣ ва коркарди нокифояи масъалаи омодагии муаллимони забони хориҷӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ имкон медиҳад, то мо оид ба **аҳамиятнокии** пажӯҳиши мазкур суҳан гӯем, ки **барои ихтилофоти** байни чунин падидаҳо замина гаштааст:

- талаботи объективии ҷомеа ба мутахассисони шомили

дараҷаи баланди рушди лаёқатҳои муошират ва таваҷҷуҳи нокифояи назария ва амалияи макотиби олии ба ин масъала;

- зарурати инкишоф ва худинкишофи дараҷаи қобилиятҳои муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯёни гурӯҳҳои бисёрҷабҳии ва номавҷудии технологияҳои педагогии мувофиқ;

- ихтилофоти байни афзоиши аҳаммияти иҷтимоии таркиби фарҳангии фаъолияти педагогии омӯзгори муосир ва коркарди нокифояи назариявӣ ва амалиявии масъалаи ташаккули қобилиятҳои муоширати касбӣ-фарҳангии муаллими ояндаи забонҳои хориҷии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар илми педагогика;

- ихтилофоти байни талабот ба омӯзгорони салоҳиятманди забонҳои хориҷӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва баҳисобгирии нокифояи вижагии омодагии муаллими чунин ихтисос.

Ихтилофоти зикршуда имкон доданд масъалаи пажӯҳиш муайян карда шавад, ки он аз зарурати баландбардории сифати омодагии муаллими забонҳои хориҷӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо роҳи коркарди низоми ташаккулдиҳии муоширати фарҳангии онҳо, ҳамчун яке аз қисматҳои асосии муоширати касбии онҳо, иборат мебошад.

Аҳаммияти умуминазариявӣ ва амалиявии масъалаи мавриди баррасӣ ва нокифояи коркард шудани он барои интихоби мавзӯи пажӯҳиш «**Методикаи ташаккули муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрҷабҳии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ**» ҳамчун асос хидмат намуданд.

Ҳадафи пажӯҳиш - коркард намудан ва ба таври озмоишӣ санҷидани амсилаи ташаккули муоширати касбӣ-фарҳангии омӯзгорони оянда дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ дар муҳити бисёрҷабҳии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ.

Объекти пажӯҳиш - омодагардонии муаллими ояндаи забони хориҷии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ.

Мавзӯи пажӯҳиш - раванди ташаккулёбии муоширати касбӣ-фарҳангии муаллими ояндаи забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Мувофиқи ҳадаф **фарзияи** пажӯҳиш ба миён гузошта шуд.

Раванди ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии муаллими ояндаи забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ самаранок хоҳад буд, агар:

- он дар асоси амсилаи раванди мавриди пажӯҳиш ташкил дода шуда, ҳам дар омодагии назариявӣ ва ҳам дар таҷрибаомӯзии педагогии омӯзгорони оянда амалӣ карда шавад;

- дар сохтори қобилияти мазкур зимни раванди таълим қисматҳои забонӣ, салоҳиятмандӣ, мавзӯӣ, таълимӣ ва касбӣ-фарҳангӣ ҷудо карда ва ба ҳисоб гирифта шаванд;

- барои ташаккули муваффақонаи лаёқати мавриди пажӯҳиш шароитҳои ҳатмӣ ва зарурии ташкилӣ-педагогӣ муҳайё карда шаванд; маҷмӯи принципҳои ташаккули қобилиятҳои пажӯҳишбанда: принципҳои умумимақбули фарҳангӣ (принсипи фарҳангсозгории дидактикӣ, принсипи муколамаи фарҳангҳо ва тамаддунҳо) ва принципҳои, ки ба хусусияти ҳоси раванди мазкур дар муаллими ояндаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нигаронида шудаанд: принсипи ягонагии миллӣ ва умумибашарӣ дар инкишофи фарҳангии шахсият, принсипи таълим ба забони модарӣ ва фарҳанги миллӣ, принсипи бисёрфарҳангӣ ва таҳаммулпазирии бисёрфарҳангӣ;

- раванди мавриди пажӯҳиш дар ҳамбастагӣ бо фарҳангҳои умумидавлатӣ, миллӣ ва ҷаҳонӣ амалӣ гардонда шавад.

Асоси умумии назариявӣ-методии пажӯҳишро инҳо тартиб медиҳанд:

- ғояҳои фалсафӣ-педагогии муносибати фарҳангӣ ва муколамаи фарҳангӣ (М. Бахтин, В. С. Библер, Е. М. Верещагин, Н. Б. Ишханян, В. Г. Костомаров, В. В. Краевский, Л. Г. Кузмина, Е. И. Пассов, В. В. Сафонова, С. Г. Тер-Минасова ва дигарон);

- концепсияҳои ташаккули шахсият ва сифатҳои шахсиятии омӯзгори забони хориҷӣ (В. А. Адолф, И. А. Зимняя, А. К. Маркова, Е. И. Пассов, В. К. Розов, В. А. Сластенин ва дигарон);

- назарияи муносибати коммуникативӣ (Л. И. Бим, Н. И. Гез, Е. И. Пассов ва дигарон); назарияи муносибати салоҳиятмандона ба таълим (А. Л. Андреев, И. А. Зимняя, Е. О. Иванова, В. В. Краевский, Р. П. Милруд, А. В. Хуторский ва дигарон);

- асарҳои доир ба коммуникатсияи байнифарҳангӣ ва усулҳои

тадриси забонҳои хориҷӣ (С. Н. Алиев, И. Л. Бим, Е. М. Верешагин, Н. Д. Галскова, Н. И. Гез, И. А. Зимняя, А. А. Леонтев, Р. П. Милруд, А. А. Миролюбов, Е. И. Пассов, Е. С. Полат, Х. Г. Сайфуллоев, В. В. Сафонова, С. Г. Тер-Минасова, В. П. Фурманова, И. И. Халевв, С. Ф. Шатилов, Л. В. Шерба, А. Н. Шукин, R. S. Vaur, V. Busch, H. -J. Krumm, G. Neuner ва дигарон);

- гояҳо ва концепсияҳои салоҳиятмандии касбӣ (В. А. Адолф, А. А. Деркач, Э. Ф. Зеер, И. Ф. Исаев, Н. В. Кузмина, А. К. Маркова, В. А. Слостенин), масоили ташкили таҳсилоти олии касбӣ (С. С. Авғонов, С. Н. Алиев, С. Э. Нейматов, М. Нуъмонов, О. В. Сухих, Н. В. Харитонов ва дигарон) ва қавоиди концептуалии педагогикаи этникӣ);

- таълимот оид ба нақши вачҳнокӣ дар фаъолияти маърифатӣ (Л. И. Божович, В. П. Кузовлев, А. Н. Леонтев, А. Маслоу) ва қавоиди марбут ба моҳияти субъект-субъектии муошират (Б. Г. Ананьев, Г. М. Андреева, М. С. Каган, А. А. Леонтев, М. И. Лисина, Б. Ф. Ломов, Б. Д. Паригин ва дигарон).

Заминаи сарчашмавии тадқиқотро инчунин ҳуҷжатҳои расмӣ оид ба маорифи халқ, санадҳои қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон ташкил додаанд.

Дар асоси ҳадафҳо, мавзӯ ва фарзияи илмӣ **вазифаҳои тадқиқот** муайян карда шуданд:

1. Дар асоси таҳлили хусусиятҳои хоси омодаسازی муаллими забони хориҷӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ошкор кардани моҳият, сохтор ва мундариҷаи муоширати касбӣ-фарҳангии муаллими забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

2. Коркард намудани амсилаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии муаллими забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни муайянسازی ҳадафҳо, вазифаҳо, принципҳо, шароитҳои ташкилӣ-педагогӣ ва давраҳои ташкили пажӯҳиши диссертатсионӣ.

3. Коркард намудани пойгоҳи меъёрии баҳодихии самараноки муоширати касбӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи забони хориҷии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, нишондодҳои масъалаи мавриди пажӯҳиш ва дар асоси онҳо тавсиф кардани дараҷаҳои ташаккулёбии онҳо дар донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ.

4. Ба таври озмоишӣ тафтиш намудани самарабахшии амсилаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ.

5. Дар рафти кори таҷрибавӣ-озмоишӣ тафтиш кардани самарабахшии шароитҳои педагогии ташаккули муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ.

6. Коркард намудани тавсияҳои илмӣ-методӣ доир ба тақмилидиҳии мундариҷа, усулҳо ва шаклҳои таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои ташаккул додани муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ.

Асосҳои методологии тадқиқотро қавоиди фалсафӣ, психологӣ-педагогӣ ва фарҳангшиносӣ ташкил медиҳанд: моҳияти фаъолиятмандии шахсият, ҳамбастагӣ ва аз ҳамдигар вобаста будани зухурот, аз ҷумла вобастагии мутақобилаи тағйироти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва навсозии низоми маориф, нақши фарҳанг дар рушди шахсият, ҳамчунин нақши муносибатҳои салоҳиятмандӣ ва шахсиятӣ-фаъолиятӣ ба амалигардонии амсилаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ дар шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ.

Дар кори диссертатсионӣ чунин **методҳои тадқиқот** истифода бурда шуданд: таҳлили пажӯҳишҳои фалсафӣ ва психологӣ-педагогӣ, таҳлили натиҷаҳои пажӯҳиши назариявӣ ва озмоишӣ; амсиласозии раванди педагогӣ, умумиятдиҳии назариявии натиҷаҳои пажӯҳиш бо дарназардошти далелҳои бадастомада ва шароитҳои мушаххас; усулҳои таҷрибавӣ - пурсишҳои саволномавӣ, тестӣ, мушоҳида, озмоиши педагогӣ, усулҳои коркарди математикии натиҷаҳои пажӯҳиши озмоишӣ.

Заминаи таҷрибавӣ-озмоишии тадқиқот. Дар озмоиш 1050 нафар донишҷӯи шуъбаҳои забонҳои хориҷии ДДҚ ба номи Носири Хусрав, ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ ва ДДЗТ ба номи Сотим Улуғзода, инчунин 754 хонандаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (№№ 5, 6, 8, 9, 11, 12, литсейи № 1, литсейи хусусии «Аминчон», литсейи техникӣ ба номи Назирматов, литсейи назди ДДҚ шаҳри Бохтар ширкат варзиданд.

Тадқиқот дар се давра (аз соли 2012 то 2017) ба **сомон расонда шуд.**

Дар **давраи якум** (2012 - 2013) омӯзиши вазъи масъала дар назария ва таҷрибаи таълимӣ, таҳлили маводҳои фалсафӣ ва психологӣ-педагогӣ доир ба пажӯҳиш, тавҷеҳи дастгоҳи мафҳумӣ, ташкили давраи муқарраркунандаи пажӯҳиши озмоишӣ гузаронда шуд.

Давраи дувум - давраи ташаккулдиҳанда (2013 - 2015) бо коркарди амсилаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи забонҳои хоричӣ, ошкоргардонии шароитҳои ташкилӣ-педагогии татбиқсозии амсилаи мазкур дар ҷараёни таълиму тарбия, ки фарзияи кори пажӯҳишро тасдиқ менамояд ва тафтиши таҷрибавӣ-озмоишии амсила дар ҷараёни таълими муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ вобаста буд.

Дар **давраи савум** - давраи ҷамъбастананда (2015 -2017) ҷамъбаст ва таҳлили натиҷаҳои пажӯҳиши таҷрибавӣ-озмоишӣ, таҳлили натиҷанокии амсилаи кори мавриди пажӯҳиш, натиҷаҳои коркарди риёзии пажӯҳиш, таҳияи маводҳои кори диссертатсионӣ пешниҳод карда шуданд.

Навгони илмӣ тадқиқот аз нуқоти зерин иборат мебошад:

1. Бори аввал дар илми педагогика ва таърихи маорифи Тоҷикистон усулҳои ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникӣ омӯхта шуд.

2. Қавоиди концепсуалии муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ ба ташаккули муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити этникӣ-фарҳангӣ коркард карда шуданд.

3. Масъалаи омодагии муаллимони ояндаи забони хоричӣ ба ҳамкориҳои педагогӣ дар заминаи коммуникатсияи байнифарҳангӣ коркард карда шуд.

4. Моҳият ва сохтори муоширати касбӣ-фарҳангии омӯзгори ояндаи забони хоричӣ дар муҳити бисёрэтникӣ муайян карда шуд, қисматҳои он (забонӣ, коммуникативӣ, мавзӯӣ, тамоюли касбӣ, таълимӣ) ҷудо карда шуданд, фарогирии мундариҷавии онҳо баррасӣ карда шуд.

5. Амсилаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии омӯзгорони ояндаи забонҳои хоричӣ дар шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ коркард карда шуд.

6. Заминаҳои ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ муайян ва усулҳои бозигии таълим вобаста ба ташаккулдиҳии муошират дар ҷараёни омӯзиши забони хоричӣ пешниҳод карда шуданд.

7. Низомии назорати ташаккулёбии касбӣ-фарҳангии омӯзгори ояндаи забони хоричӣ, ки меъёрҳо (фарҳангӣ, коммуникативӣ, касбӣ ва шахсиятӣ-арзишӣ), нишондодҳои аз рӯйи ҳар меъёр мурааттабкардашударо дар бар мегирад, пешниҳод карда шуд.

Аҳамияти назариявӣ тадқиқот аз он иборат аст, ки дар диссертатсия дар асоси талабот ба муаллимони ояндаи забони хоричӣ амсилаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ коркард карда шуд: батартибдорории равиши ҳадафҳо, вазифаҳо ва маҷмӯи принципҳо, мундариҷаи таълим, шароитҳои педагогӣ, давраҳои пажӯҳиши озмоишӣ ва меъёрҳо барои баҳодихии қобилиятҳо ва малақаҳои ташаккулёфта гузаронда шуд. Амсилаи коркардшуда дар таҳияи асоси назариявӣ барои омодагардонии донишҷӯён ва нишон додани самтҳои мундариҷавӣ-ҳадафӣ қобилиятҳои касбӣ-фарҳангии онҳо, ғанисозии усулҳои таълими касбӣ хидмат расонда метавонад, то давраҳо ва механизмҳои ташаккули қобилиятҳо ва малақаҳои номбурда дар омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ амалӣ гардонда шаванд.

Аҳамияти амалии тадқиқотро амсилаи аз лиҳози назариявӣ асосноккардашуда ва аз лиҳози озмоишӣ санҷидашудаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи забони хоричӣ дар шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ, ки барои ҳалли масъалаи баланд бардоштани самарабахшии ташкили раванди таълими забони хоричӣ мавриди истифода қарор мегирад, ташкил медиҳад. Барномаи коркарднамудаи муаллиф вобаста ба пажӯҳиши таҷрибавӣ-озмоишӣ барои ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯёни шӯбаи забони англисии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз вазифаҳои ҳар давраи таълим ва қисмҳои мавзӯӣ оид ба ҳар мавзӯи иборат иборат аст, ба амали сохтани мурааттабгардонии донишҳои хонандагон мусоидат мекунад. Маҷмӯҳои таълимӣ-методӣ доир ба забони англисӣ, ки Барнома, Силлабус ва мундариҷаи машғулиятҳои курси «Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ оид ба забони англисӣ»-ро дар бар мегиранд, коркард ва татбиқ карда шуданд. Натиҷаҳо, ҳулосаҳо ва тавсияҳои кори диссертатсиониро метавонанд муаллимони муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии зимни таълими забони хоричӣ истифода баранд.

Этимоднокӣ ва асоснокии натиҷаҳои бадастомадаро инҳо таъмин менамоянд: истифодаи пойгоҳи методологӣ ва назариявии пажӯҳиш; таъба маҷмӯи усулҳои назариявӣ ва таҷрибавии пажӯҳиш, ки ба мавзӯ ва ҳадафҳои пажӯҳиш созгоранд; таҳлили шароитҳо ва натиҷаҳои фаъолияти таҷрибавӣ-озмоишӣ; тасдиқи қавоиде, ки дар фарзия ва ғояи пешбарандаи пажӯҳиш ба миён гузошта шудаанд; тафтиши маводҳои диссертатсия дар низоми таҳсилоти олии омӯзгорӣ; таҷрибаи амалии фаъолияти касбии педагогии муаллифи диссертатсия.

Тасвиб ва татбиқи натиҷаҳои тадқиқот. Натиҷаҳои асосии пажӯҳиш дар Паёми ДДТ, ДДОТ, маҷмӯаҳои конференсияҳо ба таъб расиданд; аз санҷиши зарурӣ гузаштанд, дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, мизҳои мудаввар, семинарҳо ва тренингҳо васеъ баррасӣ карда шуданд, дар 14 мақола инъикос ёфтанд, аз ҷумла 3 мақола дар нашрияҳои даврии, ки ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми ФР тавсия кардаанд, дарҷ гаштанд.

Барои ҳимоя мулоҳизаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Амсилаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯ - муаллими ояндаи забони хориҷӣ дар шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ: ҳадафҳо, вазифаҳо, маҷмӯҳои принципҳо, давраҳои ташаккули он ва меъёрҳои баҳодиҳии ташаккулёбии масъалаи мавриди пажӯҳиш.

2. Тақриби қисмати муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯ, ки аз қисматҳои забонӣ, коммуникативӣ, мавзӯӣ, таълимӣ ва тамоюли касбӣ, ҳамчунин мундариҷаи фарҳангии онҳо иборат мешавад. Шароити ташаккулёбии салоҳиятмандии умумифарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хориҷӣ ва фарҳанги худиро ҳаматарафа азхудкунии онҳо, ки барои ташаккули бомуваффақияти қобилиятҳо ва малақаҳои касбӣ талаб карда мешавад.

3. Қавоиди концепсуалии муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ ба ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои этникӣ-фарҳангии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ.

4. Раванди ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён ба ҳамкориҳои педагогӣ дар заминаи коммуникатсияи байнифарҳангӣ.

5. Муносибати баробараҳамияти субъект-субъектӣ, ки барои дар донишҷӯён инкишоф додани бовармандӣ ба нуруи худ, омодагӣ ба фаъолияти байнифарҳангӣ ва лаёқати худинкишофёбӣ нигаронида шудааст.

6. Шароитҳои ташкилӣ-педагогии баланд бардоштани самарабахшии муоширати касбӣ-фарҳангӣ: фаъолияти бочидду ҷаҳди маърифатии донишҷӯён, ки шавқи онҳоро барои омӯзиши фарҳанги ғайрзабон таҳриқ медиҳад; усулҳои тамоюли фарҳангӣ зимни таълими забони хориҷӣ; таҷрибаи тодонишгоҳии муаллимони оянда ва хусусиятҳои хоси этникӣ-психологӣ онҳо; робитаҳои байнифаннӣ дар ҷараёни рушди муоширати касбӣ-фарҳангӣ.

Соҳтор ва ҳаҷми рисола. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва замима иборат аст. Натиҷаҳои қор дар 2 расм, 2 диаграмма ва 6 ҷадвал инъикос гардонда шудаанд. Матни диссертатсия 150 саҳифаро фаро мегирад. Рӯйхати адабиёти истифодашуда аз 237 манбаъ иборат аст, ки 12-тои онҳо ба забони хориҷӣ мешаванд.

МУНДАРИҶАИ АСОСИИ РИСОЛА

Дар муқаддима аҳамиятнокии мавзӯи диссертатсия асоснок гардида, заминаҳои методологӣ масъала ва мавзӯи мавриди пажӯҳиш муайян карда шуда, дараҷаи қорқарди он нишон дода шудааст; фарзия, ҳадаф, объект, мавзӯ ва вазифаҳои пажӯҳиш ба шакли муайян дароварда шуда, навгонии илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалиявии пажӯҳиш маълум карда шудааст; матолиби асосие, ки барои ҳимоя пешниҳод мегарданд, баён гардидаанд; давраҳо ва усулҳои пажӯҳиш нишон дода шуда, оид ба санҷиш (тафтиш) маълумот оварда шудаанд.

Дар боби аввал «Заминаҳои назариявии ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи забони хориҷӣ дар муҳити бисёрэтникӣ» муносибатҳои асосӣ дар омӯзиши мафҳумҳои «муошират», «муоширати касбӣ-фарҳангӣ» таҳлил карда шудаанд, моҳият, соҳтор ва мазмуни муоширати касбӣ-фарҳангӣ мушаххас карда шуда, асосҳои педагогии ташаккулёбии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар ҷараёни омӯзиши забони хориҷӣ баррасӣ карда шудаанд; муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ ба ташаккули муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити этникӣ-фарҳангӣ ва омодаасозии

муаллимони оянда ба ҳамкориҳои педагогӣ дар заминаи равоҷоти байнифарҳангӣ маълум карда шудааст.

Одам бо олами атроф ҳамкорӣ карда, дар низом муносибатҳои объективиро, ки миёни одамон дар ҳаёти иҷтимоӣ ташкил меёбанд, амалӣ менамояд. Мувофиқи гуфтаи Н.Д.Галскова, «ташаққули қобилиятҳои муошират дар раванди имрӯзаи таълим зимни дарсҳои забонҳои хориҷӣ мавқеи пешбарандаро ишғол мекунад. Зеро дар ин раванд табодули иттилоот байни ширкатдорони фаъолияти муштарақ ҷой дорад, табодул дар раванди нутқ нафақат тавассути суҳанҳо, балки инчунин тавассути амалиёт, рафтор, ҳамчунин муоширате, ки идроки мутақобилаи муоширонро пешбинӣ мекунад».

Масъалаи эҷод аз дидгоҳҳои гуногун омӯхта мешавад: моҳияти консепсияи эҷодкорӣ равшан карда мешавад; аломатҳои муҳимми эҷодкорӣ ҳамчун яке аз сифатҳои мубрами аз лиҳози шахсиятӣ ҳамгиро ва аз лиҳози иҷтимоӣ аҳамиятнок ошкор карда мешаванд; симоҳои психологӣ умумикардашудаи шахси эҷодкор офарида мешаванд; лаёқатҳои эҷодкорӣ ва тафаккури эҷодӣ таққик карда мешаванд; қонуниятҳои рушди иқтисодии инсон таҳлил карда мешаванд.

Дар ҳамфикрӣ бо Г.К.Селевко мо чунин мешуморем, ки таълими проблемавӣ ба маҳсулнокии фаъолияти толибилмон равона карда шудааст. Ташкил додани вазъи проблемавӣ, ҷустуҷӯи ҳалли он ва ҳуди ҳалл мустақиман бо амалкарди тафаккури эҷодӣ вобастагӣ дорад, ба болоравии сатҳи зеҳнӣ ва иқтисодии ақлобии донишҷӯён мусоидат менамояд. Онҳо амалиёти фикриро аз қабилӣ таҳлил, ҳамомезӣ, қиёс, гурӯҳбандӣ, тавъамӣ, ҳулосабарорӣ анҷом медиҳанд, ки дар натиҷа азхудкунии донишҳо, қобилиятҳо, малакаҳо ба вучуд омада, ин оқибат ба натиҷаҳои мусбати таълим мусоидат мекунад.

Тавре Г.И.Богин ва дигарон изҳор менамоянд, дар айни замон тафаккури интиқодии субъекти фаъолият сифати аз лиҳози иҷтимоӣ аҳамиятнокӣ шахсият мебошад. Ба ақидаи олимони бурунмарзӣ (А.Бодо, Ж.Берре, С.Парне ва дигарон), тафаккури эҷодиро дар инсон бояд аз курсии мактабӣ оғоз намуд, бояд ҳамвора чунин усулҳои самарабахшро ҷустуҷӯ кард, ки онҳо ба фикрронии фаъолони эҷодӣ таҳриқ диҳанд, барои зоҳирсозии мавзунияти мулоҳизаҳо маҷбур кунанд, ба кӯшиши инсон барои пайдокунонии ғояҳо ва ҷустуҷӯи мулоҳизаҳои алтернативӣ таъсир расонанд. Дар асарҳои олимони номбурда чунин усулҳои инкишофи қобилиятҳои эҷодӣ, мисли усули ҳуҷуми майна, синектика, бозихҳои қорӣ, конференсияҳои матбуотӣ ва ғайра мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Ҳадафи асосии таълими ЗХ «таълими муошират бо забони хориҷӣ дар заминаи гуфтугӯи фарҳангӣ» мебошад (Н.Д.Галскова). Зимнан тазаккур додан одилона аст, ки «таъйиноти асосии фанни таълимӣ аз он иборат мебошад, ки фарҳанги дигар халқро ба фарҳанги шахси таълимгиранда мунъакис гардонад» (Г.С.Тер-Минасова). Бад-ин минвол, оид ба муошират дар сатҳи байнифарҳангӣ суҳан гуфтан, дар донишҷӯ рушд бахшидани лаёқат ва хоҳиши дар он ширкат варзидан мумкин аст.

Барои ба амал ҷорисозии ҳадафи мазкури таълимӣ, ки «ба инкишофи қобилиятҳои мутахассисони оянда дар коммуникатсияи байнифарҳангӣ нигаронида шудааст, ҳалли масъалаи муносибати иҷтимоӣ-фарҳангӣ» (В.В.Сафонова) ба интиҳоб ва ташкилдиҳии таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таълимӣ зарур аст. Дар ҷомеаи бисёрэтникие, ки насли ҷавони ҚТ дар он иҷтимоӣ мегардад, барои ташаққули салоҳияти этникӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи ЗХ коркарди стратегияи нави таҳсилотӣ лозим меояд. Аз лиҳози этникӣ-фарҳангӣ салоҳиятманд будан, яъне «эътироф намудани принсипи чандандешӣ, дониستاني хусусиятҳои хоси психологӣ қавмҳои гуногун, доир ба ҳудвиҷагии арзишҳои ин фарҳангҳо тасаввурот доштан ва онҳоро фаҳмидан» мебошад» (Р.А.Вафеев). Ба таври дигар ғӯем, салоҳиятмандии этникӣ-фарҳангии омӯзгор ба ӯ барои ёфтани намунаҳои созгори рафтор имконият фароҳам меорад ва ба эътимоднокии тарафайн ва натиҷабархшии баланд дар ҳамкориҳои педагогӣ мусоидат менамояд.

Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ иҷроӣ хусусиятҳои касбӣ-педагогиро дар таълими ЗХ, амалисозии вазифаҳои педагогӣ хатмкунандагонӣ ояндаро талаб менамояд. Дар ин робита, фанни «Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ оид ба забони англисӣ (АНШХ)» дар муассисаҳои педагогӣ равиши коммуникативӣ ва касбӣ дорад. Ҳадафи асосии АНШХ таълими муошират, ҳам дар ҳаёти рӯзмарра ва ҳам дар соҳаи касбӣ-фарҳангӣ, мебошад. Дар назди муаллим «вазифаи дар донишҷӯ ташаққул додани лаёқат ва омодагӣ ба коммуникатсияи байнифарҳангӣ ва инкишоф бахшидани қобилияти муоширати хаттӣ (хониш, хат) ва шифоҳӣ (гуфтор, истимоъ) тавассути забони хориҷӣ» меистад (С.Н.Алиев).

Ҷанбаи муҳимми қори таълимӣ-педагогӣ омӯзгорон барои донишҷӯёни факултаи ЗХ-и ДДҚ ба номи Н. Хусрав ташаққул додани салоҳияти этникӣ-фарҳангӣ аст. Раванди

педагогӣ ба омӯзиши хусусиятҳои фарҳанги кишвар нигаронида шудааст. Дар ин ҷода таърих, анъанаҳо, тарзи зиндагӣ ва оинҳои аҳолие, ки дар ҷумҳурӣ зиндагӣ мекунад, аҳамияти хоса доранд. Марбут ба ин, тамоми фаъолияти омӯзгорон ба эҳё, муҳофиза ва рушди анъанаву арзишҳои милли равона карда шудааст, ки ин ба пайванди силсилавии имрӯз бо гузашта мусоидат менамояд, тарзи зист ва анъанаҳои халқро дар ҳама риштаҳои фарҳанг бой мегардонад.

Ҷадвали 1

Дараҷаи ташаккулёбии қобилиятҳои муоширати фарҳангӣ дар муаллимони ояндаи ЗХ (ба ҳисоби %%)

№№	Дараҷаи ташаккулёбии муошират	ГО		ГС	
		Мусбат	Манфӣ	Мусбат	Манфӣ
1.	Оё шумо анъанаҳои халқи худро медонед?	83,2	16,8	45,2	54,8
2.	Қадам нависандагон, оҳангсозони англисро медонед?	85,4	14,6	42,6	57,4
3.	Идҳои миллии англисро номбар кунед.	84,9	15,1	41,9	58,1
4.	Оё анъанаҳои миллии дигар халқҳои доништан лозим аст?	86,2	13,8	43,7	56,3
5.	Бачаҳои Британияи Кабир дар қадам синн ба мактаб мераванд?	85,7	14,3	46,8	53,2
6.	Шумо ба гурӯҳҳои этникии ғайр чӣ гуна муносибат мекунад?	86,4	13,6	42,3	57,7
7.	Қадам анъанаҳои англисӣ ба шумо писанд мебошанд?	84,3	15,7	44,6	55,4
8.	Оё дар хонаводаи шумо анъанае вучуд дорад?	86,5	13,5	42,8	57,2
9.	Шумо қадам шаклҳои саломи англисро медонед?	85,7	14,3	49,2	50,8
10.	Шумо аз омӯзиши тарзи зист ва суннатҳои гурӯҳи дигари этникии чиро хоҳед донист?	85,8	14,2	41,4	56,6
	Ба ҳисоби миёна	85,4	14,6	44,1	55,9

Таърифи ҳаммонандкунии этникие, ки муаллимони ояндаи ЗХ пеши худ тасаввур месозанд, муҳим аст. Ин мафҳумҳо тавассути пурсишҳои саволнома зикр ёфта буданд: «Қадам нависандагон, оҳангсозони англисро медонед? Шумо аз омӯзиши тарзи зист ва суннатҳои гурӯҳи дигари этникии чиро хоҳед донист?» ва ҳоказо. Маълум карда шуд, ки ақидаҳои муҳассилин оид ба меъёрҳои афзалиятнок хеле наздиканд. Аксарияти таълимгирандагон аҳамияти анъанаву оинҳои умумиро зикр намуданд: 85,4 % дар ГО, дар ҳоле ки дар ГС он 41,1 % муайян карда шуд. Аз ин рӯ ба назари мо чунин менамояд, ки зиёдтар гузарондани ҷорабиниҳои шомили анъанаҳои мушобеҳи байни гурӯҳи этникии мувофиқи мақсад мебошад: вобаста ба идҳои миллии, меҳмоннавозӣ, тӯй дар Британияи Кабир ва Тоҷикистон чӣ монандӣҳо ва тафовутҳо вучуд доранд. Чунин ҷорабиниҳо метавонанд ба муттаҳидии донишҷӯёни гурӯҳи бисёрэтникии ва ташаккулёбии лаёқатҳои муоширати касбӣ-фарҳангӣ мусоидат бикунанд.

Мо дар байни донишчӯёни ДДҚ, ДДЗТ ва ДДОТ ҳамапурсии иҷтимоӣ баргузор намудем, ки аз чунин саволҳо иборат буд:

- Шумо кадом оӣинҳои халқи тоҷикро медонед?
- Дар хонаводаи шумо кадом оӣинҳоро пайравӣ мекунад?
- Шумо аз омӯзиши анъанаҳои гурӯҳи дигари этникӣ чиро хоҳед донист?

Аз рӯи натиҷаҳои ҳамапурсӣ маълум гардид, ки бисёр донишчӯён дар хона анъанаҳоро риоя менамоянд ва онҳоро ҳамчун анъанаҳои хонаводагӣ қашн мегиранд: рӯзи таваллуд, хатми мактаби оӣӣ, инчунин идҳои мардумии Меҳргон, Сада, Наврӯз, Писҳо, Мавлуд ва ғайра. Ба тӯфайли кӯшиши ин омӯзгорон оид ба «тарбияи шахсияти этникӣ-фарҳангӣ дар донишчӯён нисбат ба фарҳанги дигар халқҳо, муҳити зисти онҳо, анъанаву оӣинҳояшон шавку рағбат пайдо мешавад, ин дар донишчӯён мароқи тарафайнро бедор месозад ва таҳаммулпазирии муносибатҳоро ба вуҷуд меорад, ки дар ин маврид онҳо ҳамчун намоёндагони эҳсосот, шуур, забон ва фарҳанги милӣ амал мекунад» (Д.И.Фельдштейн).

Ҳамин тавр, омӯзгорони ДДҚ, ДДЗТ ва ДДОТ мекӯшанд донишчӯёнро бо арзишҳои минтақавӣ-этникӣ ошно гардонда, дар муаллимони ояндаи ЗХ тамоили шахсияти инсонпарварро ташаккул диҳанд, онҳоро дар рӯҳияи таҳаммулпазирӣ, эҳтиромгузорӣ ба вижаҳои миллии фарҳанги ғайр тарбия намоёнд, инсон-шаҳрвандро ба воя расонанд, ки инҳо шартӣ муваффақиятнокии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошанд.

Азбаски ҳангоми таълими ЗХ усулҳо ва технологияҳои гуногуни таълим вуҷуд доранд, дар асоси таҷрибаи педагогӣ ба назари мо чунин менамояд, ки дар ин масъала мақоми пешбаранда ба усулҳо ва технологияҳое дода мешавад, ки онҳо ба муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ асос ёфтаанд.

Низомӣ муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ аз инҳо иборат аст: раванди фаъолият (А.Н.Леонтев), консепсияи омӯзонидани бошуурона (П.Я.Галперин), субъект ба сифати категорияи асосии илмҳои гуманитарӣ (С.Л.Рубинштейн). Ин принсипи педагогика дар пажӯҳишҳои А Маслоу, К Рочерс ва дигарон бо психология мутаносиб гардонда шудааст. Мувофиқи ақидаи И.А.Зимняя, «унсури шахсиятӣ ва фаъолиятмандӣ бо ҳамдигар ба таври ҷудоинопазир вобастаанд, зеро шахсият ҳамчун субъекти фаъолият, ҳамчун омили муошират амал менамояд ва рушди шахсиятии ўро муайян месозад».

Ғояи муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ аз он иборат мебошад, ки ҷараёни таълимро ба шахсияти донишчӯ, вачҳои ў, ҳадафҳо, талаботи он равона мекунад, барои ба амал ҷорисозии шахсият бошад, муносибати фаъолиятмандӣ муҳим аст, ки зимнан таҷриба ва инкишофи шахсият ташаккул меёбад.

Моҳият ва татбиқгардонии муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ ба ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишчӯён дар шароити этникӣ-фарҳангӣ аз он иборат аст, ки «омӯзиши забони хориҷӣ эътирофи иҷтимоӣ мебошад ва аҳамиятнокии фанро барои ҳалли вазифаҳои дурнамои рушди шахсияти муаллими оянда тасдиқ мекунад. Азбар намудани ЗХ ба рушди амалиёти психикии толибилм: нуруи ҳофиза, тафаккур, идрок, таассурот ва ғайра таъсири мусбат мерасонад» (Л.В.Саидова).

Олимон ба ҳалли масъалаи муоширати проблемавӣ муносибати гуногун зоҳир менамоянд. Масалан, В.Л.Скалкин, Г.А.Рубинштейн ва дигарон мунозираро ҳамчун яке аз тарзҳои усулӣ барои инкишофдиҳии нутқи оmodанашуда ҳисоб карда, чунин меангоранд, ки барои ширкат дар мунозира ба донишчӯён таҳвил додани маҷмӯи муайяни дониш оид ба тартиботи мунозира кофист. Дигар олимон, мисли Л.П.Коблова, С.Г.Коростелева ва ғайра, баракс, ташаккулдиҳии мақсадноки лаёқатҳои мунозиравино зимни таълими мунозира омили муайянкунанда мешуморанд, аммо дар баробари ин онҳо номгӯи лаёқатҳои мунозиравино танҳо бо лаёқатҳои бомантиқ фикр рондан, далел овардан ва далели ҷавобӣ овардан маҳдуд месозанд. Нуктаи назари пажӯҳишгарони мазкурро ҷонибдорӣ карда, бо вуҷуди ин, мо қобилиятҳои мунозиравино, дар қисси қобилияти истифодабарии амалиёт ва тарзҳои гуногуни фикрронӣ, васеътар мефаҳмем ва онҳоро ҳамчун қобилияти донишчӯён барои дар амал татбиқ гардондани маҷмӯан се ҷанбаи муошират - коммуникативӣ, интерактивӣ, персептивӣ баррасӣ менамоем. Таҷрибаи омӯзгории бисёрсолаи мо имкон медиҳад таъйид кунем, ки ширкати донишчӯён дар муоширати мунозиравино ҷустуҷӯи маърифатии онҳоро дар мустақилияти худ фаъол мегардонад, фарҳанги тафаккури рефлексивиро ташаккул мебахшад, ба истифодаи таҷрибаи шахсии ҳаётӣ ва донишҳои пештар андӯхташуда барои азхудкунии донишҳои нав шароит фароҳам меорад. Ин ба

муаллим баҳри ҳалли вазифаҳои тарбиявӣ ва таълимӣ ёрӣ мерасонад, ҳамчунин ба ташаккули сабабҳои иловагии омӯзиши забони хориҷӣ мусоидат мекунад.

Аҳамияти муошират, таъсири муколама зимни ташаккулёбии шахсияти гуногунфарҳанг дар асоси осори Б.Г.Ананйев, А.Г.Асмолов, С.Л.Братченко, М.Бубер, М.М.Бахтин, В.С.Библер мавриди баррасӣ қарор гирифт. Қавоиди М.М.Бахтин оид ба инсон ҳамчун олами нодири фарҳанг, ки бо дигар шахсон - намояндагони фарҳанги инфиродӣ ҳамкорӣ менамояд, худро дар чараёни чунин ҳамкорӣ меофаринад ва ба дигарон таъсир мегузорад, ба фаҳмиши нисбатан комили моҳияти хориҷаи бисёрфарҳангӣ мусоидат менамоянд.

Дар оғози кор бо гурӯҳҳои озмоишӣ барои муайян кардани вазҳи донишҷӯён ҷиҳати таҳсил дар муассисаи таҳсилоти олии пурсиши саволномавӣ гузаронда шуд. Инчунин барои ошкор гардондани сатҳи донишҳо оид ба фан пурсиши тестӣ анҷом дода шуд. Ҳамзамон барои ташкили муоширати педагогӣ ва барқарорсозии фазои аз лиҳози психологӣ бароҳат дар гурӯҳҳо тренингҳо гузаронда шуданд. Нақшаи намунавии ташкили ҳамкориҳои педагогии омӯзгори забони хориҷӣ бо муаллимони ояндаи ЗХ таҳия карда шуд.

Ҳангоми ҷамъбасти маълум гардид, ки гурӯҳи озмоишии 1 (ГО 1) барои омӯзиши забони хориҷӣ вазҳнокии баландро доро мебошад. Дар баробари ин иштирокчиёни ҳайати донишҷӯён муносибатҳои муътадили байнишахсӣ доштанд. Дар гурӯҳ ду пешсафи дақиқан ифодаёфта ошкор гашт: аффективӣ ва функционалӣ. Гурӯҳи озмоишии 2 (ГО 2), баракс, ҳайати муттафиқ ба мушоҳида расид, фазои психологӣ ва рӯҳияи иштирокчиён ба муоширати педагогӣ водор месозад. Дар ин гурӯҳ низ ду пешсаф маълум гашт.

Дар натиҷа ду стратегияи рафтор коркард намуда шуд ва маҳз: дар ГО 1 тавачҷуҳи бештар ба раванди омӯзиши забони хориҷӣ нигаронида шуд, ҳаҷми калони иттилоот доир ба ҷанбаҳои мухталифи забони хориҷӣ, шаклҳои анъанавии кор (ҳониш, тарҷума, нақл) пешниҳод карда шуд. Дар ГО оид ба инкишофи қобилиятҳои сухангӯӣ ва муошират таъкид карда шуд. Дар кор муколамаҳо, суҳбатҳо, супоришҳои эҷодӣ мавриди истифода қарор гирифтанд.

Натиҷаи ташкили ҳамкориҳои муаллим ва донишҷӯён мутобиқшавии фаврии донишҷӯён бо раванди таълими муассисаи таҳсилоти олии шуд. Дар оғози давра донишҷӯёни ГО 1 ва ГО 2 бо донишҷӯёни гурӯҳҳои таҳсилоти ҳамгиро (фарогири ду забони хориҷӣ) озмун гузаронданд. Рейтингиҳои яқум, дувум ва ниҳоеи имтиҳонӣ бо муваффақият ҷамъбасти карда шуданд.

Давраи савум ба мутобиқшавии донишҷӯён мусоидат намуд, вижагиҳои инфиродии ҳар яқро ошкор сохт ва барои омӯзиши забони хориҷӣ ҳавасманд гардонд. Барои семестри дувум (давраи савум) ширкат дар олимпиадаи донишгоҳӣ доир ба забони англисӣ анъана шуд, ки дар он донишҷӯёни ГО 1 ва ГО 2 фаъолона ширкат варзиданд.

Дар давраи савум омодаسازیи забоншиносӣ-кишваршиносии донишҷӯён баргузор мешавад. Гузариш аз навъҳои коллективии кор ба инфиродӣ оғоз меёбад. Вале муоширати педагогӣ барои донишҷӯён ва муаллимон ҷиҳати самарабахшии чараёни таълиму тарбия аҳамиятнок боқӣ мемонад.

Давраҳои ҷаҳорум ва панҷум муҳим ва мураккаб мебошанд. Донишҷӯён дар курси савум аллакай раванди таълим дар мактаби олиро равшан тасаввур менамоянд. Дар бисёре аз онҳо қолабҳои манфии рафтор пайдо мегарданд: фаъолиятнокӣ зимни машғулиятҳо барҳам меҳӯрад, ба дарсҳо ҳозир нашудан меафзояд, интизом бад мешавад, вазҳнокӣ барои таҳсил поён мефарояд. Чунин манзара ба гурӯҳи санҷишӣ хос буд. Дар ГО 1 ва ГО 2 ҳам тағйирот рух доданд, аммо дар шакли нисбатан нармтар. Донишҷӯён бештар мустақилона шуғл меварзиданд, шаклҳои инфиродии корро афзал медонистанд. Дар ГО 2 донишҷӯён ба муоширати байнишахсӣ ва педагогӣ ниёз эҳсос мекарданд, муносибатҳои тарафайн муътадилтар ва суботмандонатар шуданд.

Ҳангоми ҷамъбасти натиҷаҳои курс оид ба масъалаи забони англисиро омӯхтани муаллимони оянда, нақши ҳамкориҳои педагогии муаллим ва донишҷӯён «мизи мудаввар» гузаронда шуд. Таҳлили натиҷаҳо коршиносон арзишдоварӣ карданд ва худбаҳодиҳии донишҷӯён маълум карда шуд.

Ҷадвали 2

Арзёбии рушди дараҷаҳои ҳамкориҳои педагогии муаллим ва донишҷӯёни гурӯҳҳои санҷишӣ ва озмоишӣ дар рафти кори таҷрибавӣ-озмоишӣ (баҳодиҳии донишҷӯён)

Гурӯҳҳо	ГО 1	ГО 2	ГС
---------	------	------	----

Озмоишҳо / Дарачаҳо	Оғози озмоиш	Хотимаи озмоиш	Оғози озмоиш	Хотимаи озмоиш	Оғози озмоиш	Хотимаи озмоиш
Дониши донишчӯён	56,4	74,3	71,2	86,8	44,3	55,7
Ваҷҳи донишчӯён	57,1	75,2	73,3	86,9	43,2	54,3
Омодагии донишчӯён ба муоширати педагогӣ	57,4	75,8	73,4	86,7	43,1	53,2
Талаботи донишчӯён ба муоширати педагогӣ	56,5	76,2	74,1	86,4	42,3	51,2
Қаноатмандӣ аз муҳити психологӣ дар коллектив	56,7	76,3	74,3	86,6	42,5	52,6
Салоҳият мандии касбии омӯзгор	56,8	76,9	74,7	86,9	43,2	52,2

Маълумотҳои ҷадвал доир ба таъсири ҳамкориҳои педагогӣ ба самаранокии раванди таълиму тарбия дар машғулиятҳо шаҳодат медиҳанд. Зимнан дар ГО 1 нишондодҳои ҷанбаҳои, ки маҳз бо фаъолияти таълимӣ вобастагӣ доранд, ба таври назаррас афзуданд. Дар ГО 2 раванди ҳамкориҳои педагогӣ нисбатан босамартар гузашт, чунки муваффақиятнокии фаъолияти омӯзишии донишчӯён боло рафт. Дар баробари ин қаноатмандии муаллим аз фаъолияти касбӣ ва талабот ба муоширати байнихамдигарӣ дар ГО 2 қиёсан бо ГО 1 бештар буд.

Маълумотҳои қори таҷрибавӣ-озмоишӣ ҳаққонияти таҳияи амсилаи интегративии ҳамкориҳои педагогиро тасдиқ намуданд.

Чунонки маълумотҳои ҷадвалҳои 1 ва 2 нишон медиҳанд, дар гурӯҳи санҷишӣ сатҳ кам боло рафтааст, дар ҳоле ки дар гурӯҳҳои озмоишии 1 ва 2 он кифоятан баланд буд. Аз рӯи пажӯҳиши анҷомёфта доир ба самарабахшии барномаи коркардшуда ҳукм намудан мумкин аст.

Ҷадвали 3

Арзёбии рушди дарачаҳои ҳамкориҳои педагогии муаллим ва донишчӯёни гурӯҳҳои санҷишӣ ва озмоишӣ дар рафти қори таҷрибавӣ-озмоишӣ (баҳодихии қоршиносон)

Гурӯҳҳо	ГО 1		ГО 2		ГС	
	Оғози озмоиш	Хотимаи озмоиш	Оғози озмоиш	Хотимаи озмоиш	Оғози озмоиш	Хотимаи озмоиш
Озмоишҳо// Дарачаҳо						
Дониши донишчӯён	52,2	66,3	65,4	82,3	32,1	36,4
Ваҷҳи донишчӯён	52,3	62,4	66,2	82,4	34,2	37,3
Омодагии донишчӯён ба муоширати педагогӣ	53,2	63,1	66,3	82,5	33,1	37,4
Қаноатмандӣ аз муҳити психологӣ дар коллектив	54,3	64,4	66,5	82,9	34,1	37,4
Салоҳият мандии касбии омӯзгор	54,7	64,9	66,8	83,4	34,2	37,9

Бад-ин минвол, баррасии раванди педагогӣ аз нуқтаи назари ҳамкориҳои иҷтимоӣ-психологии самарабахш асос медиҳад, ки оид ба омодагардонии муаллими ояндаи забони

хориҷӣ ба ҳамкориҳои самарабахш бо хонандагон дар раванди коммуникатсияи байнифарҳангӣ масъалагузорӣ карда шавад.

Дар боби дувум «Технологияи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ» амсилаи ташаккул додани муоширати касбӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи забони хориҷӣ дар шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ қоркард шудааст, заминаҳои ташаккули муоширати касбӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи забони хориҷӣ дар шароити бисёрфарҳангии муассисаи таҳсилоти олии муайян ва усулҳои бозигии таълим ба ташаккулдиҳии муошират дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ пешниҳод карда шудаанд.

Амсилаи ташаккули муоширати касбӣ-фарҳангӣ барои идроки рафтори фарҳангӣ иқтисодии азим дорад, он донишхоро вобаста ба хусусиятҳои хоси фарҳанги дигар ташаккул медиҳад. Дар асоси муқоисаи фарҳанги худӣ ин амсила воқеияти забони хориҷӣ ва рафтори онро таҳлил менамояд ва ба тақомил бахшидани шахсияти фарҳангӣ-забонӣ ва муқолаҳои фарҳангӣ ҳамчун мақсади ниҳой мусоидат мекунад.

Дар ҷараёни ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ мо се марҳилаи татбиқгардонии амсиларо ҷудо намудем:

- 1) худмуайянсозии фарҳангии донишҷӯ;
- 2) бархурдори аз фарҳанги кишвари забонаш омӯхташаванда;
- 3) муқолаҳои фарҳангӣ мавриди омӯзиш дар раванди таълими ЗХ.

Барои ҳар яке аз ин марҳилаҳо дар пажӯҳиш вазифаҳо ҷудо карда шуданд.

Барои муайян кардани дараҷаҳои ташаккули қобилиятҳои мавриди пажӯҳиш маҳакаҳои арзишдоварии он (фарҳангшиносӣ, коммуникативӣ, касбӣ, шахсиятӣ-арзишӣ) ва нишондодҳои ба онҳо мувофиқ таҳия карда шуданд.

Ҷудокунии маҳакаҳо дар ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии омӯзгори ояндаи ЗХ-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҶТ дараҷаҳои ибтидоӣ, миёна ва пешрафтаҳои таъйин намуд.

Маҳакаҳои муоширати касбӣ-фарҳангӣ нишондодҳои мулоҳизаҳои тести шомили мундариҷаи маъноӣ ва ҳаҷм мебошанд, ки дар онҳо қобилиятҳои азбаркунии низомии забонӣ ҳамчун восита ва нутқ ҳамчун тарзи ташаккулдиҳӣ ва тавҷеҳдиҳии фикр аҳамиятноқанд.

Муносибатҳои гуногунро ба ташаккули муоширати касбӣ-фарҳангӣ баррасӣ карда, вазифаҳои зерини он дар донишҷӯи мактаби олии - муаллими оянда муайян карда шуданд, ки тавре пажӯҳиши мо нишон дод, муҳтавои онро нисбатан возеҳ инъикос менамоянд:

- арзишӣ-мазмунӣ - аз фаъолияти ояндаи касбии худро ҳамчун арзиш идрок намудани донишҷӯ иборат аст;
- иттилоотӣ-коммуникатсионӣ - бо созмон додани ҷараёни иттилоотӣ дар раванди муносибатҳои тарафайни субъектҳои раванди таълим ва лаёқати пешниҳодсозии иттилоот ба шакли дастрас, ҳамчунин бо фарҳанги нутқии муаллими оянда ва салоҳиятмандии илмӣ ӯ вобастагӣ дорад. Амалкарди мазкур ба рушди робитаҳои аз лиҳози иҷтимоӣ муҳим дар коллектив ва қобилияти муносибатҳои байниҳамдигарии созгор замина мегузорад;

- креативӣ-пешбинона лаёқати рефлексивнонии фаъолияти педагогии худ, тарҳрезӣ кардани дурнамои тақомули онро инъикос менамояд.

Таҳлили адабиёти педагогӣ доир ба масъалаи мазкур ба мо имкон дод омилҳоеро, ки ба ташаккулёбии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ таъсир мерасонанд, муайян созем:

- объективӣ - аз берун амал менамоянд, фаъолиятро махсус тағйир медиҳанд ва аз он вобаста нестанд (сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ);

- субъективӣ-объективӣ бо ташкили фаъолияти донишҷӯ, мақоми ӯ дар сохтори иерархии идоракунӣ, анъанаҳо, шароитҳои амалигардонии фаъолият, муҳаққазии техникаи он вобаста мебошад;

- субъективӣ дар заминаи сифатҳои шахсиятии муаллими ояндаи ЗХ, вазҷҳои ӯ, самтгирӣ, лаёқатҳо, салоҳиятмандӣ ва эҷодиёт падида меояд.

Омӯзиши масъалаи муоширати фарҳангии намоёндагони бисёрэтникӣ, ки бо аҳолии тоҷик якҷоя зиндагӣ доранд ва ё бо тоҷикон никоҳи омехта кардаанд, зимни таҳлили фарзандони онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аҳамиятноқ аст.

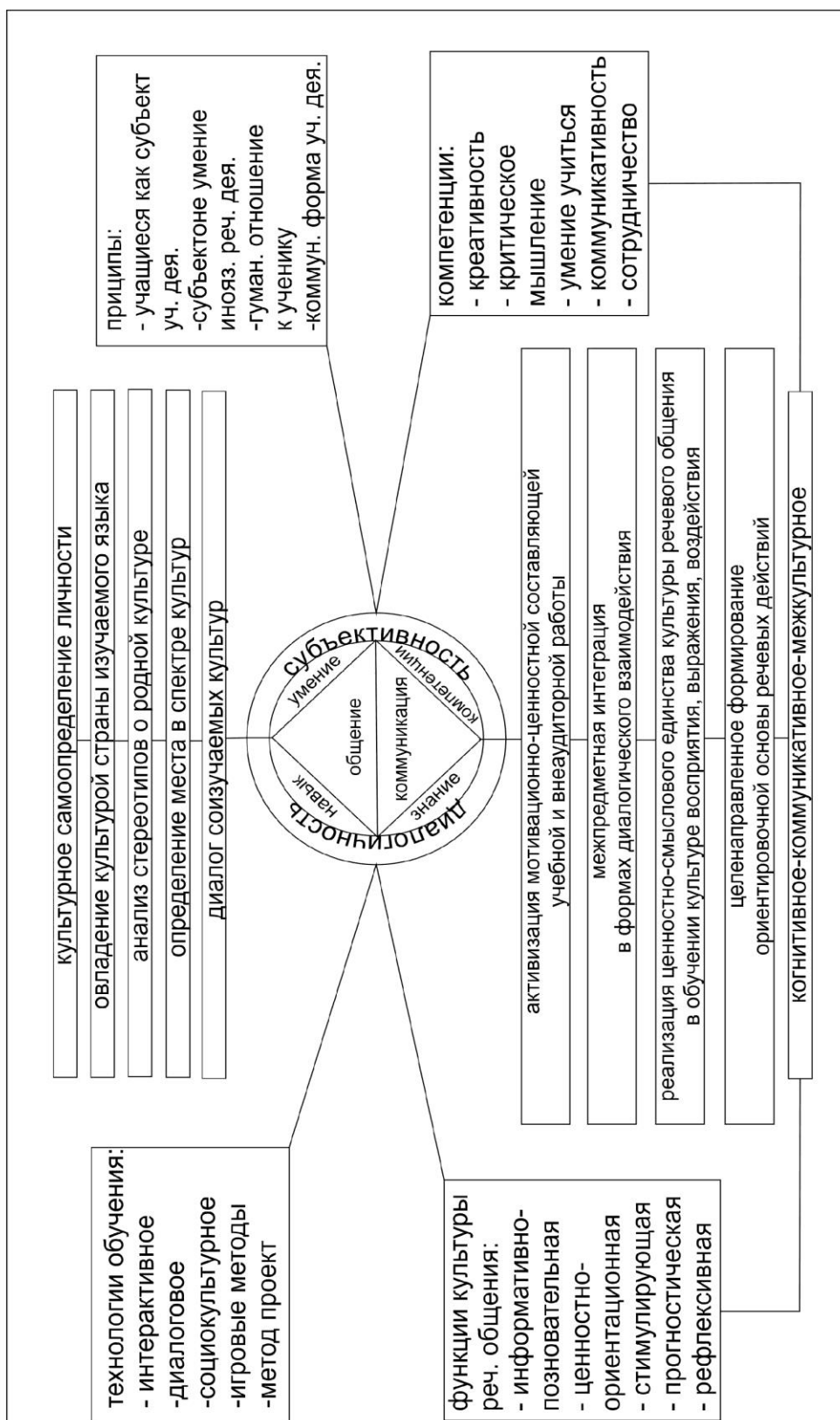
Тавре маълум аст, дар донишҷӯён қиёсан бо хонандагони мактаб нутқи матнӣ дар шароити раванди таълим аз нутқи вазъиятӣ зудтар инкишоф меёбад. Иттилооти нав ва

марокангез талаботи гуфтани фикри худ, изхори муносибати худ, бо ҳампешагон муҳокима ронданро ба миён меорад ва ин вазъияти коммуникатсияи табииро фароҳам месозад. Аз ин рӯ вазъияти муошират дар пажӯҳиши мо дар асоси матнҳои шомили равиши иҷтимоӣ-фарҳангӣ амсиласозӣ шуданд (И.И.Лейфа). Онҳо, дар муқоиса бо матнҳои маҳдуди маҳсусонадашудаи барои муҳассилини гурӯҳ дилгиркунанда ва нофаҳмо, шавқовартаранд. Мавзӯи умумии ҳамаро муттаҳидсозанда мавзӯи «Боҳтар - шаҳри сермилат» интиҳоб гардид, ки он дар фаъолияти хонандагон воқеан ҳам талабот дошт. Дар ҷаҳорҷӯбаи мавзӯи номбурда мо якҷанд «зермавзӯ»-ро ҷамъ овардем, ки онҳо барои ҳама хонандагон мароқи иҷтимоӣ-фарҳангӣ меаңгехтанд ва барои ташаккули салоҳияти байнифарҳангӣ мувофиқат менамуданд.

Бартарияти ҷунин амсиласозӣ аз инҳо иборат мебошад:

Амсилаи ташаккули қобилиятҳои муоширати касбӣ-фарҳангӣ

Моделии тарғиботи умедҳои профессионално-культурологического тарғиботи

технологияҳои таълим:

- интерактивӣ
- муколамавӣ
- ичтимоӣ-фарҳангӣ
- усулҳои бозигӣ
- усули лоихасозӣ

вазифаҳои фарҳанги муоширати нутқӣ:

- иттилоӣ-маърифатӣ
- тамоюли арзишӣ
- тахрикдиҳанда
- пешбинона
- рефлексивӣ

худмуайянсозии фарҳангии шахсият
азхудкунии фарҳанги мамлакати забони мавриди омӯзиш
таҳлили қолабҳо доир ба фарҳанги худӣ
муайянкунии мақом дар доираи фарҳангҳо
муколамаи фарҳангҳои мавриди ҳамомӯзӣ

муколамавӣ	субъективӣ
малака	қобилият
муошират	
коммуникатсия	
дониш	салоҳият

фаъолгардонии қисми таркибии вачҳнокӣ-арзишии кори синфӣ ва берунасинфӣ
ҳамгирони байнифаннӣ дар шакли ҳамкориҳои муколамавӣ
амалисозии ягонагии арзишӣ-мазмунӣ муоширати нутқӣ дар таълими фарҳанги идрок,
ифода, таъсиррасонӣ
ташаққулдиҳии мақсадноки асоси фарзии амалиёти нутқӣ
когнитивӣ-коммуникативӣ-байнифарҳангӣ

принсипҳо:

- хонандагон ҳамчун субъекти фаъолияти таълимӣ
- қобилияти субъективии фаъолияти нутқии забони хоричӣ
- муносибати инсондӯстона ба хонанда
- шакли коммуникативии фаъолияти таълимӣ

салоҳиятҳо:

- креативӣ будан
- тафаккури интиқодӣ
- лаёқати омӯхтан
- коммуникативӣ будан
- ҳамкорӣ

Якум, шавқу завқ ба вучуд меояд, ки он вачҳнокии ботиниро тақвият мебахшад;

Дувум, имконияти дар гурӯҳ муттаҳид сохтани ҳамаи толибилмон, аз ҷумла муаллим
низ, ҳамчун ширкатдорони бевоситаи муошират фароҳам меояд;

Савум, муоширати табиӣ ва озодона муяссар мегардад, ки ин дар ҷаҳорҷӯбаи
тахассусҳои маҳдуди хонандагон имконнопазир аст;

Чаҳорум, монеаҳои психологӣ ва забонӣ аз миён бардошта мешаванд, ки ин бояд
вуруд ба муоширати воқеиро хеле осон гардонад.

Бо мақсади фаҳмидани омилҳои дар боло зикрфта пурсиши саволномавӣ, суҳбат,
пурсиши тестӣ, мушоҳидаҳо гузаронида шуданд. Вижагиҳои инфиродӣ-психологӣ аз рӯйи
тести Р.Кэттел муайян карда шуданд.

Таълими таҷрибавӣ барномаи типии таълимро фаро гирифта, бо супоришҳо доир ба
ташаққулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангӣ пурра гардонда шуд. Ҳамчунин бо истифодаи се
силсила машқи махсусан коркардгардида, тавассути мавзӯҳои таълимӣ, ки маводи забонӣ-
ичтимоӣ-фарҳангии барои муаллимони ояндаи забонҳои хоричӣ рағбатангезро дорӣ буданд
(Х.Г.Сайфуллоев).

Самараноки амалигардони муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ ба ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи забонҳои хориҷӣ аз лиҳози иҷтимоӣ-фарҳангӣ шароитҳои педагогии зеринро таъмин месозад:

- фаългардони қисмати таркибии вачҳнокӣ-арзишии кори синфӣ ва беруназсинфӣ дар асоси азҳудкунии тарзҳои муоширати нутқӣ;
- ҳамгирии байнифанние, ки кори мақсаднок ва мунтазами муаллимо оид ба таъмини ягонагии маърифат ва муошират дар шаклҳои гуногуни ҳамкори муколамавӣ пешбинӣ менамояд;
- татбиқи ягонагии арзишӣ-маъноии вазифаҳои фарҳанги муширати нутқӣ дар таълими фарҳанги идрок, ифода, таъсиррасонӣ;
- ташаккулдиҳии мақсадноки фарзии амалиёти нутқӣ, ки онро низоми самтгириҳо ба миён гузошта, ҳолати мушаххаси муошират шомил гардидааст;
- аз ҷониби муаллимон таъмин гардондани дастгирии махсусан ташкилдодашудаи илмӣ-методӣ дар азҳудкунии тарзҳои амалисозии муносибатҳои субъекту субъектӣ дар чараёни таълим.

Ҳамин тариқ, ҳулоса баровардан мумкин аст, ки кори таҷрибавӣ-озмоишӣ самарабахшии амсилаи пешниҳодгардидаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангиро дар муаллимони ояндаи забонҳои хориҷӣ зимни шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ нишон дод. Таҳлили натиҷаҳои таълими озмоишӣ доир ба тасдиқи фарзияи пешниҳодкардашудаи пажӯҳиши илмӣ гувоҳӣ медиҳад ва имкон фароҳам меоварад, ки масоили он ҳалшуда ба ҳисоб раванд.

Муассисаҳои таҳсилоти муосир ба усулҳои таълиме ниёз доранд, ки онҳо «натанҳо барои хушсифат таълим додан, балки инчунин барои инкишофи иқтидори шахсият ёрӣ расонанд» (А.А.Деркач). Ин вазифаҳоро бо василаи технологияи бозигии таълим ҳал кардан мумкин аст (Д.Б.Элкони). Ҳангоми бозӣ қобилияти ҳар инсон пурра зоҳир мегардад. Сабаби мароқ ба навъҳои гуногуни бозӣ канорагирӣ аз шаклҳо ва усулҳои анъанавии таълим мебошад.

Ба омӯзиши ЗХ бо истифодаи маводҳои шавқовар ва бозигӣ асарҳои бисёр пажӯҳишгарон бахшида шудаанд (И. Л. Бим, С. Т. Занко, С. С. Полат, Е. И. Пассов, В. М. Филатов ва дигарон). Дар амалияи таълими ЗХ китобҳои дарсӣ, дастурҳои усулӣ ва бозӣҳои мухталиф истифода бурда мешаванд. Хонанда ба бозии забонӣ шугл варзида, тавачҷуҳи худро ба супоришҳои мушаххас тамаркуз медиҳад ва натиҷаи фаъолияти вай гановатманд шудани захираи нави луғавӣ хоҳад буд.

Бозӣ ба ақидаи Д. Б. Элконин, «ҳамчун яке аз шаклҳои пешбари рушди амалкардҳои психикӣ ва тарзҳои маърифатнокии толибилмон» тафсир карда мешавад. Дар фаъолияти бозигарӣ равандҳои психикии хонандагон ташаккул меёбанд: «гузариш аз тафаккури аёнӣ-амалӣ ба тафаккури бадеӣ ба вуқӯъ мепайвандад, қобилияти абстраксикунонӣ ва умумигардонӣ инкишоф меёбад, бахотиргирии ихтиёрӣ рушд меёбад».

Пажӯҳишгарон муқаррар намудаанд, ки хотираи одам тақрибан 10 %-и шундааш, 50 %-и дидааш ва 90 %-и бо дасти худ иҷрокардаашро ҳифз месозад.

Бозӣҳои корӣ ҳамчун «усули имитатсияи (тақлиди, тасвири, инъикоси) пазириши ҳалҳои идоракунандагӣ дар ҳолатҳои гуногун (бо шавқ бозӣ кардан) аз рӯи қоидаҳои додашуда» муайян карда шудаанд. Бинобар ин бозӣҳои корӣ бозӣҳои имитатсионии идоракунӣ номида мешаванд. Асоси бозӣҳои корӣ қабули қарори идоракунӣ дар вазъиятҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ мебошад. Амсилаи мазкур чараёни фаъолияти кормандони роҳбарикунанда ва мутахассисони корхонаҳо ва муассисаҳоро доир ба коркарди қарорҳои идоракунӣ тақлид менамояд. Бозӣҳои нақшофарӣ бо он фарқ мекунанд, ки доираи амсиласозии онҳо аз низомҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ иборатанд. Бисёр вақт дар бозии нақшофарӣ маҷмӯи амсилаҳои соҳаҳои мухталифи ҳаёти инсон ҳузур доранд, ки онро ба воқеият наздик мегардонад.

Тибқи таърифи М.Ф.Стронин, «бозӣ навъи фаъолият дар шароитҳои оғоз, ки онҳо ба омодаасозӣ ва азҳудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ нигаронида шуда, дар он худидоракунии рафтор тақлим меёбад». Ҷанбаҳои психологӣ фаъолияти донишҷӯён дар шакли бозӣ ба чунин талабот, аз қабилҳои худифодакунӣ, худсобиқкунӣ, худмуайянкунӣ, худтанзимкунӣ ва худтатбиқкунӣ, асос меёбанд.

Азбаски синни донишҷӯӣ давраи рушди шахсият ва нумӯи пурҷӯши ҷисмонӣ ва маънавий мебошад, дар ин давра рағбати маърифатӣ васеъ мегардад, дар донишҷӯён сифатҳои, мисли худбаҳодӣ ва фаъолиятнокии ҷамъиятӣ, инкишоф меёбад. Барои он ки

чараёнҳои номбурда амалӣ гарданд, мувофиқи мақсад аст, ки «бозиҳои варзишӣ, ҳаракатӣ (серҳаракат), зехнӣ, сюжетӣ-нақшӣ истифода бурда шаванд. Дар ҷойи аввал бозиҳои эҷодӣ, сюжетӣ-нақшӣ меистанд. Ин бо он тавзеҳ дода мешавад, ки муошират дар ҳаёти ҷавонон меафзояд. Аз ин рӯ барои донишҷӯёни курсҳои якум ва дувум барои боло бурдани самаранокии раванди таълим бозӣ-мусобиқаҳо, бозӣ-озмунҳо муҳимманд. Онҳо аз бозии муқаррарӣ аз он ҷиҳат фарқ менамоянд, ки дар онҳо бояд унсури мусобиқа ва рақобат ҳатман вуҷуд дошта бошад. Барои баъзе хонандагон, ки ба фан шавқ надоранд, бозӣ-мусобиқаҳо метавонанд дар пайдоиши чунин шавқу завқ ҳамчун оғози роҳ хидмат намоянд. Бинобар ин истифодаи чунин бозиҳо дар гурӯҳҳо, ки дар он ҷо донишҷӯёни шомили тавачҷуҳои ноустувор, мароқи кам ба фан зоҳиркунанда афзалият доранд, самарани аз ҳама бештар меорад» (Г.И.Шукина).

Бозиҳо дар машғулиятҳо ва фаъолияти беруназсинфӣ ба иҷрои вазифаҳои усулии зерин мусоидат менамоянд:

- омодасозии психологӣ донишҷӯ ба муоширати нутқӣ;
- таъмини такрорсозии бисёркаратаи маводи таълимӣ;
- машқдихии мулоҳизаи зарурии нутқӣ.

Ҳамчунин ба воситаи бозӣ неруи ҳофиза, диққат, фикрронии мантиқӣ рушд меёбад.

Бозиҳо метавонанд дар ҳар даси забони хоричӣ мавриди истифода қарор гиранд, муҳиммаш ин, ки онҳо ба ҳадафҳо ва вазифаҳои таълим мувофиқат намоянд. Дар КМТ оид ба «Амалияи нутқи шифохӣ ва хаттӣ» машқҳои бозиге оварда шудаанд, ки донишҷӯи лексикаро оид ба мавзӯи муҳим мегардонанд, инчунин вазъиятҳои бозигарие оварда шудаанд, ки бо ёрии онҳо ҳангоми дарс вазъиятҳои муошират муҳайё гардонда шудаанд. Тарзҳои мазкурӣ бозӣ амалан дар фаъолияти таълимӣ ва беруназсинфӣ ва дар давраи баргузори тачрибаомӯзии муаллимони ояндаи ЗХ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо муваффақият иҷро карда шуданд.

Барои муайян кардани таҳарруки дараҷаи ташаккули таҳаммулпазирии байниэтникии донишҷӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ мо пурсиши саволномавӣ гузарондем, ки натиҷаҳои он дар ҷадвали 4 дарҷ шудаанд.

Чунонки натиҷаҳои пурсиши саволномавӣ нишон доданд, 87,2% мусоҳибон аз ГО кори муштаракро бо намояндагони гурӯҳҳои этникӣ дар кори лоиҳавӣ, дар мусобиқаҳо, дар масоили ёрии ҳамдигарӣ ва назорати ҳамдигарӣ, ширкат дар ҷорабинҳои варзишӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (тӯйҳо, рӯзи мавлуд, маросимҳои мотам ва ғайра) мусбат ба шумор меоранд.

Ҷадвали 4

Дараҷаи ташаккули таҳаммулпазирии байниэтникии муаллимони ояндаи забони англисӣ дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ (ба ҳисоби %%)

№№ т/т	Дараҷаи ташаккули таҳаммулпазирии байниэтникӣ	ГО		ГС	
		Мусбат	Манфӣ	Мусбат	Манфӣ
1	Оё барои шумо дар вақти Машғулиятҳо бо намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ нишастан кулай мебошад?	86,3	13,7	41,2	58,8
2	Оё барои шумо ба намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ дар кори лоиҳавӣ мадад расондан хуш аст?	85,6	14,4	41,3	58,7
3	Оё барои шумо бо намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ иҷрои бозиҳои нақшӣ хуш аст?	86,4	13,6	50,3	49,7
4	Намояндагони гурӯҳҳои этникии курси шумо ба иди Сада чӣ гуна муносибат зоҳир мекунанд?	89,7	10,3	42,1	57,9
5	Вақте ки аз номи гурӯҳ намояндаи дигар гурӯҳи этникӣ ҷавоб медиҳад, оё ин ба иззати нафси	85,8	14,2	41,1	58,6

	шумо намерасад?				
6	Ҳангоме ки намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ дар мусобиқа ҷойи мукофотдорро ишғол мекунад, оё шумо хурсанд мешавед?	89,9	10,1	42,3	57,7
7	Вакте ки дар гурӯҳи лоиҳавӣ писарон ва духтарон аз гурӯҳҳои мухталифи этникӣ ширкат меварзанд, оё ба шумо маъқул аст?	88,7	13,3	46,2	53,8
8	Омӯзиши анъанаҳо ва ойнҳои гурӯҳҳои дигари этникӣ ба шумо чӣ медиҳад?	87,4	12,6	41,5	58,5
9	Оё ҳангоми муоширати ҳамкурсон бо намояндаи гурӯҳи дигари этникӣ сухани вайро буридан аз рӯи одоб аст?	86,9	13,2	43,6	56,4
10	Оё шумо аз иштирок дар тӯйи ҳамкурсатон аз гурӯҳи дигари этникӣ хурсанд мешавед?	85,7	14,3	47,3	52,7
Ба ҳисоби миёна		87,2	12,8	43,4	56,6

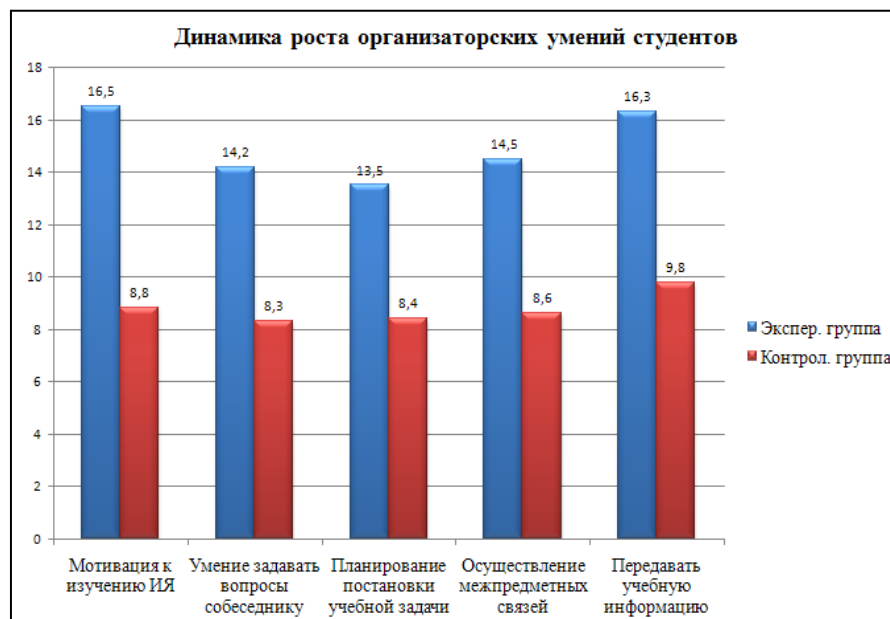
Дар ҷараёни омодагардонии касбии муаллими ояндаи забони хоричӣ таъкид асосан ба қобилиятҳои карда шуд, ки фаъолияти ӯро амсиласозӣ менамоянд. Ба ҷумлаи онҳо мо чунин қобилиятҳоро мутааллиқ медонем: мутобиқшавӣ, лоиҳавӣ, ташкилӣ, вачҳнокӣ, коммуникативӣ, назорат ва худназорат, маърифатӣ, ёридиханда.

Дар ҷамъбаст мо мехоҳем зикр созем, ки таҷрибаомӯзии педагогӣ ҳамчун восита дар ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии омӯзгорони ояндаи ЗХ дар мактаб бояд дар худ се қисматро фаро гирад: ташаккули донишҳои савтиётӣ доир ба фарҳанги миллии кишвари забонаш омӯхташаванда, ташаккули идроки созгор ва дӯстонаи ЗХ ва воқеиятҳои он, ниҳоят, машқҳои амалӣ вобаста ба коммуникатсияи байнифарҳангӣ.

Пажӯҳиши дар давраи таҷрибаомӯзии педагогӣ гузарондаи мо бори дигар нишон дод, ки «муносибати муколамавии имрӯза ба ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангӣ мақсади таълими ЗХ-ро пеш мегузорад, ки он ба коммуникатсияи байнифарҳангӣ танҳо дар заминаи муколамаи фарҳангӣ қобил аст» (В.С.Библер). Ин сифатҳои шахсиятиеро, аз қабилӣ таҳаммулпазирӣ, лаёқати ҳамдилӣ (дилсӯзӣ), ҳисси масъулият барои рафторҳои худ, ҳисси ифтихор барои мероси фарҳангии халқи худ, фаҳмидан ва пазируфтани фарҳанги аҷнабӣ, лаёқат ва хоҳиши идроки умумият ва тафовути фарҳанги худ ва фарҳанги кишвари забонаш мавриди омӯзиш, лаёқати аз низоъҳои имконпазир парҳез кардан ва ҳоказо ташаккул медиҳад.

Усулҳо, шаклҳо ва воситаҳои ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён - муаллимони ояндаи забони хоричӣ, ки дар қори мо пешниҳод карда шудаанд, дар рафти озмоиш дар факултаҳои забонҳои хоричии ДДҚ, забонҳои англисӣ ва романӣ-германи ДДОТ ва ДДЗТ (бо теъдоди 1050 нафар) мавриди тафтиш қарор гирифтанд. Муносибати инноватсонӣ ба ҳалли масъалаи пажӯҳиш дар раванди озмоиш ба донишҷӯён имконият дод, ки аз донишҳои илмӣ-назариявӣ ва амалиявӣ худшиносӣ, худбаҳодихӣ, худислоҳкунӣ хусусиятҳои инфиродӣ, шахсӣ ва субъективӣ бархурдор гарданд. Коэффитсиенти давомнокӣ дар ГО аз 6,4 то 16,5 %, коэффитсиенти давомнокии хушсифат аз 6,7 то 14,5 % афзуд, ки ин аз нишондодҳои ГС хеле бартарӣ дорад.

Таҳарруки афзоиши қобилиятҳои ташкилотчиҳои донишҷӯён

Гуруҳи озмоишӣ

Гуруҳи санҷишӣ

Ваҷҳнокӣ барои омӯзиши ЗХ

Қобилияти савол додан ба ҳамсухбат

Тарҳрезии пешниҳоди масъалаи таълимӣ

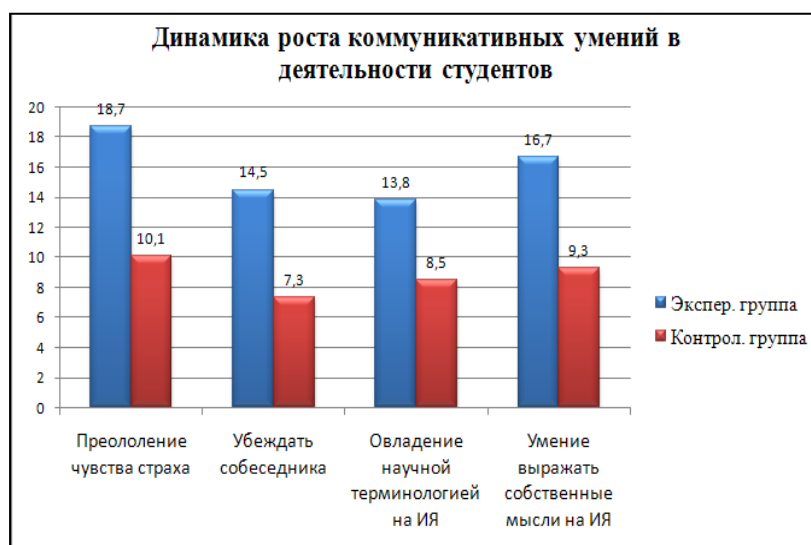
Амалигардонии робитаҳои байнифаннӣ

Интиқолдиҳии иттилооти таълимӣ

Маълумотҳои таҳлили дараҷавии қобилиятҳои ташкилотчигӣ ва коммуникативии донишҷӯён, ки дар асоси баҳодихии фаъолияти донишҷӯёни ГО ва ГС аз ҷониби муаллим гузаронда шуд ва худбаҳодихии онҳо тибқи ҷадвали бистхола то ва баъди озмоиши ташаккулдиҳанда марокангез мебошанд. Омӯзгорон дар донишҷӯён афзудани дараҷаи чунин лаёқатҳои ташкилотчигӣ, аз қабилӣ фароҳамсозии вачҳи мусбат барои омӯзиши ЗХ, лаёқати барои омӯхтани он бедор сохтани шавқ (аз 6,4% то 16,2 %), ташаккул додани қобилияти саволгузорӣ (аз 6,2% то 14,2 %), қисм-қисм ҷудо кардан ва тарҳрезӣ намудани пешниҳоди супоришҳои таълимӣ зимни омӯзиши маводи навро (аз 6,1% то 13,5 %), зикр намуданд, донишҷӯён бошанд, лаёқати барқарорсозии равобити байнифаннӣ (аз 8,6 % то 14,5 %) ва ташкил намудани интиқоли иттилооти таълимиро (аз 10,2 % то 16,3 %) ҷудо карданд.

Доир ба афзоиши дараҷаи қобилиятҳои коммуникативӣ дар фаъолияти донишҷӯёни ГО чунин маълумотҳои озмоиши ташаккулдиҳанда шаҳодат медиҳад: қобилияти дур афкандани тарсу харос ва бечуръатӣ дар ин гуруҳ аз 9,6 % то 18,7 % афзудааст, қобилияти мутмаин гардондан - аз 6,7 % то 14,5 %, қобилияти азхудкунии истилоҳоти илмӣ бо ЗХ - аз 7,5 % то 13,8 %, қобилияти афкори худро дар нутқи шифоҳӣ ифода намудан бо ЗХ - аз 12,1 % то 16,7 %. Дар ГС тағйироти назаррас дар қобилиятҳои ташкилотчигӣ ва коммуникативии донишҷӯён рух намодааст. Маълумотҳои пешниҳодшуда оид ба дурустии интиқоли самти кори пажӯҳишӣ, ҳалли вазифаи дар пеш гузошташуда гувоҳӣ медиҳанд ва фарзияи пешниҳодшударо тасдиқ менамоянд.

Таҳарруки афзоиши қобилиятҳои коммуникативӣ дар фаъолияти донишҷӯён

Гуруҳи озмоишӣ
Гуруҳи санҷишӣ

Барҳам задани ҳисси тарс
Муътақид гардондани ҳамсухбат
Азхудкунии истилоҳоти илмӣ бо ЗХ
Қобилияти афкори худро бо ЗХ ифода кардан

Натиҷаҳои пурсиши саволномавие, ки мо дар оғози кори пажӯҳишӣ гузаронидем, имкон доданд мо ба як қатор саволҳои бароямон мароқангез ҷавоб ёбем: чанд нафар донишҷӯи шуъбаи забони англисӣ курси пурраи омӯзиши забони англисиро дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ гузаштааст ва дар кадом навъи мактабҳо; забони таълим кадом буд (тоҷикӣ, ўзбекӣ, русӣ); интихоби ихтисоси оянда аз ҷониби донишҷӯён то кадом андоза асоснок буд; оё донишҷӯён нияти дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзонидани ЗХ-ро доранд; оё онҳо бо соҳибзабонон коммуникатсияи байнифарҳангӣ доштанд. Ин имконият дод, ки дараҷаи таҷрибаи иҷтимоӣ-фарҳангии тодонишгоҳии донишҷӯён барои баҳисобгирии ояндаи он дар раванди ташаккулёбии дараҷаҳои муоширати касбӣ-фарҳангӣ ошкор гардонда шавад.

Бо роҳи гузарондани пурсиши тестӣ доир ба дониши донишҷӯён аз маълумотҳои умумии фарҳангшиносӣ тибқи мавзӯҳои таълимии дорои хусусияти кишваршиносии мамолики англисизабон дар оғози озмоиш дараҷаи лаёқатҳои муоширати касбӣ-фарҳангӣ донишҷӯён дар гуруҳҳои бисёрэтникии шуъбаи забони англисӣ муайян карда шуд. Пурсиши мазкур ба муайянсозии донишҳои донишҷӯён: маълумотҳои умумӣ дар бораи Британияи Кабир ва кишварҳои англисизабон, шаҳрҳои Британияи Кабир, ИМА, дар бораи ҷойҳои тамошобоби онҳо; намояндагони соҳаҳои фарҳанг, ному насаби онҳо; санаҳо ва ҳодисаҳои асосии таърихӣ дар ҷаҳорҷӯбаи барномаи мактабӣ.

Таҳлили натиҷаҳои бадастомада имкон дод тасдиқ карда шавад, ки 68,6 % аз ҷумлаи ҳамаи донишҷӯёни пурсидашудаи шуъбаи забони англисӣ дараҷаи поёни ташаккули салоҳиятмандии фарҳангиро дороянд, 31,4 % - дараҷаи миёна. Натиҷаҳо оид ба ноқомии пойгоҳи умумифарҳангӣ ва фарҳангшиносии донишҷӯёни шуъбаи забони англисӣ, ташаккулёбии ноқифояи салоҳияти лексикӣ ва грамматикӣ шаҳодат доданд.

Дар асоси натиҷаҳо ҳадафҳо ва вазифаҳои кори таҷрибавӣ-озмоишӣ доир ба ташаккули қобилиятҳои муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар гуруҳҳои бисёрэтникии муайян карда шуданд. Ҳадафи он аз тафтиши амсилаи пешниҳодкардаи мо ҷиҳати ташаккулдиҳии лаёқатҳои муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар раванди забони англисиро омӯхтани онҳо дар ДДҚ, ДДОТ ва ДДЗТ иборат буд.

Ба вазифаҳои кори таҷрибавӣ-озмоишӣ инҳо дохил мешуданд: 1) муайян кардани таъсири шароитҳои педагогӣ ба раванди ташаккулёбии муоширати касбӣ-фарҳангии

донишчӯёни шӯбаи забони англисии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ; 2) муайян кардани таҳарруки афзоиши ташаккулёбии қобилиятҳои муоширати фарҳангии донишчӯён дар шароитҳои этникӣ-фарҳангӣ; тафтиш намудани эътимоднокии нишондодҳои муайянсозии дараҷаҳои ташаккулёбии қобилиятҳои доир ба ҳамкориҳои педагогӣ дар вазъияти коммуникатсияи байнифарҳангӣ.

Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ аз соли 2012 то соли 2017 бо донишчӯёни курсҳои 1 - 1У (1050 нафар) ва муаллимони забонҳои хориҷии ДДҚ ба номи Носири Хусрав, ДДОТ ба номи Садриддин Айни ва ДДЗТ ба номи Сотим Улуғзода (27 нафар) ва 754 нафар хонандаи МТМУ шаҳрҳои Бохтар ва Душанбе гузаронда шуд. Кори таҷрибавӣ-озмоишӣ дар шароитҳои табиӣ таълим сурат гирифт ва тавачҷуҳи донишчӯёнро ба хусусияти касбӣ-фарҳангии омӯзиш ҷалб намуд. Он аз се давра иборат буд.

Вазифаи давраи якум (муқарраркунанда) инҳоро фаро мегирифт: ташаккул додани муносибати арзишӣ ба муомилаи фарҳангшиносӣ дар муаллимони ояндаи ЗХ; ташаккул додани дониш ва лаёқати аввалия барои мавзӯҳои шифоҳии гуфтугӯӣ, мулоҳизаҳои муколамавӣ ва мусоҳибавӣ.

Вазифаи давраи дувум (ташаккулдиҳанда) андӯхтани иттилооти фарҳангшиносӣ, коркард ва истифодаи ин иттилоот дар кори ояндаи касбӣ буд.

Вазифаи давраи савум (санчишӣ) инҳоро дар бар мегирифт: муайянсозии санчиши дараҷаҳои ташаккулёбии муоширати касбӣ-фарҳангии донишчӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ; коркарди омории натиҷаҳои озмоиш, тартиб додани ҷадвалҳо, диаграммаҳо, нақшаҳо; таҳлили натиҷаҳои озмоиш ва муқоисаи онҳо бо ҳадафҳои дар пеш гузошташудаи озмоиш.

Дар ҷараёни таҳлили натиҷаҳои озмоиши муқарраркунанда барои муайян кардани хусусияти сифатии дараҷаи ибтидоии ташаккулёбии муоширати касбӣ-фарҳангӣ дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ пурсиши саволномавӣ ва супоришҳои тести санчишӣ гузаронида шуданд, ки онҳо қор барои тафтиши донишҳои оид ба анъанаҳои мамлақати забони мавриди омӯзиш, воқеиятҳои мавҷуда ва қоидаҳои рафтор дар ин мамлақатҳоро фаро мегирифтанд. Ҳангоми таҳлил тавачҷуҳи зиёд ба лаёқати дар машғулиятҳои фаъолияти беруназсинфӣ истифода бурдани усулҳо ва технологияҳои хусусияти фарҳангӣ дошта нигаронида шуд.

Андозагириҳои санчишӣ ҳама давраҳои пажӯҳиши таҷрибавӣ-озмоиширо дар бар мегирифтанд: давраҳои муқарраркунанда (солҳои 2012 – 2013), ташаккулдиҳанда (солҳои 2013 – 2015) ва санчишӣ-ҷамъбасти (солҳои 2015 – 2017). Таҳлили натиҷаҳои бадастомада тамоюли болоравии нишондодҳои донишчӯёни ГО-ро нишон медиҳад, ки онҳо дар сатҳи «баланд» қарор доранд. Таҳарруки афзоиш аз рӯйи меъёрҳо: ваҷҳнокӣ-арзишӣ - 4,1 маротиба, когнитивӣ - 2,3 маротиба, рефлексивӣ-фаъолиятмандӣ - 3,1 маротиба. Болоравии мувофиқ (мутаносиб) дар ГС тибқи ҳамон қисматҳо 1,1; 2,2; 2,1 маротиба ба қайд гирифта шуд. Ихтисоршавии зиёди миқдори муҳассилини ГО зикр карда шуд, ки онҳо дар сатҳи «поён» меистоданд: дар асоси меъёри ваҷҳнокӣ - 4,6 баробар, когнитивӣ - 1,9 баробар, рефлексивӣ-фаъолиятмандӣ - 1,8 баробар (дар ГС афзоиши онҳо мутаносибан 1,2; 1,3 ва 1,4 баробарро ташкил дод).

Санчиши натиҷанокии рушди қобилиятҳои муоширати касбӣ-фарҳангии донишчӯён дар гурӯҳҳои бисёрэтникӣ дар ДДҚ, ДДОТ, ДДЗТ, дар мактабҳо ва литсейҳои шаҳрҳои Душанбе ва Бохтар доир ба амалкарди созгори амсилаи муаллиф дар сатҳҳои гуногуни низоми таҳсилот (дар литсей, муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, гимназия, коллеҷ, дар низоми бакалавриат) гувоҳӣ медиҳад.

Дар ҷамъбаст натиҷаҳои пажӯҳиши анҷомёфта, натиҷаҳои таълими таҷрибавӣ-озмоишӣ ҳулосабарорӣ ва тавсияҳои амалӣ пешниҳод карда шудаанд. Маълумотҳои назариявӣ ва озмоишии пажӯҳиш имкон доданд, ки ҳулосаҳои зерин бароварда шаванд:

1. Таҳлили кори таҷрибавӣ-озмоишӣ нишон дод, ки кори мақсаднок оид ба ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангӣ дар асоси амсилаи таҳиякардаи мо бо татбиқи шароитҳои педагогии номбаршуда бештар дараҷаҳои баланд ва миёнаи ташаккулёбии лаёқатҳои мавриди пажӯҳишро дар муаллимони ояндаи ЗХ таъмин месозад.

2. Ба таври озмоишӣ тасдиқ гардид, ки ташаккули муоширати касбӣ-фарҳангии донишчӯёни шӯбаи забони англисии муассисаҳои таҳсилоти олии озмоишии мамлақат давра ба давра, мурағабан аз давраи худмуайянсозии фарҳангии шахс гузашта, ба вучуд меояд, зимнан донишчӯ намоёндаи фарҳанги худӣ то давраи муколамаи фарҳангҳо мебошад, дар давраи мазкур донишчӯ дар раванди таълими ЗХ дар МТМУ ҳангоми таҷрибаомӯзии мактабӣ пайвандгари фарҳангҳо аст.

3. Кобилияти муоширати касбӣ-фарҳангии муаллими ояндаи ЗХ-и МТМУ қисмати зарурии салоҳиятмандии касбии ӯ мебошад. Онро мо ҳамчун маҷмӯи донишҳо, лаёқатҳо ва малакаҳои фарҳангшиносӣ, лаёқати донишҷӯ барои таҷдид ва истифодаи ҳамешагии ин донишҳо дар фаъолияти касбӣ тавсиф кардаем.

4. Ташаккули муоширати касбӣ-фарҳангӣ қисми чудонашавандаи омодагардонии омӯзгори муосир мебошад, ки ӯ дар муҳити ҷомеаи бисёрфарҳангӣ кор ва зиндагӣ мекунад. Инро ба асос гирифта, мо моҳияти муоширати касбӣ-фарҳангиро дақиқ намудем, ки он аз маҷмӯи қобилиятҳои идрок ва иҷроӣ фаъолияти коммуникативӣ дар шароити бисёрфарҳангӣ ба дараҷаи кифоятан баланд иборат аст.

5. Пажӯҳиш натиҷабахшии амсилаи таҳиякардашудаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯёнро тасдиқ намуд, ки инҳоро дар бар мегирад: ҳадаф, принципҳо; шаклҳо, усулҳо (муколамавӣ, коммуникативӣ, эвристи, бозигӣ, усулҳои лоиҳасозӣ, амсиласозӣ), давраҳои асосӣ (муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда ва ҷамъбасткунанда); натиҷа (дараҷаҳои ташаккулёбии муошират: эҷодӣ, маҳсулноқ, бемаҳсул).

6. Аҳамиятнокии рушди муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ бо он муайян карда мешавад, ки тамоилҳои дидактикаи мактаби олий барои рушди комили шахсияти толибилмон ва омодагардонии онҳо ба кори рақобатпазир дар ҳолатҳои зудҳаракатии байналмилалӣ ва ҳамгирӣ маълуманд.

7. Дар раванди таълим амалӣ гардондани «Амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ аз забони англисӣ», ки КТМ таҳия кардааст, дар асоси технологияи кредитӣ-модулии таълим барои таъмини давра ба давраи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ яқоя бо қисмҳои таркибии он дар асоси зерсатҳи аввалия зимни ташаккулдиҳии салоҳиятҳои забонӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии муаллимони ояндаи ЗХ мусоидат намуд, интиҳоби шаклҳо ва технологияҳои мухталифи инфродигардонӣ ва ҷудогардонии таълимро амалӣ кард.

8. Технологияи педагогӣ дар таълими ЗХ бо мақсади омодаسازیи муаллимони оянда ба ҳамкориҳои педагогӣ дар ҳолати коммуникатсияи байнифарҳангӣ ҳамчун технологияи пешқадами шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ амал менамояд ва алтернативаи низоми анъанавӣ ба сифати яке аз шароитҳои самарабахш оид ба ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ мебошад.

Натиҷаҳои пажӯҳиши «Методикаи ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангии донишҷӯён дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ»-ро ҷамъбаст намуда, муаллифи диссертатсия тавсияҳои зеринро пешниҳод месозад:

1. Ҳангоми хондани лексия бояд таваҷҷуҳо ба он нигаронид, ки масъалаҳои назариявӣ дар ҳаёт амалӣ шуда тавонанд, онҳо бояд хусусияти вазъиятӣ дошта бошанд ва ба ташаккулёбии малакаҳои ҳаётии хонандагон мусоидат намоянд.

2. Ба ташкили раванди таълим, дар асоси татбиқгардонии низоми таълими кредитӣ-модуль (воҳидҳои санҷиш), таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда шавад.

3. Бояд интиҳоби шаклҳо, тарзҳо ва технологияҳои таълими проблемавӣ, ки вижаҳои дараҷаи муайяни таҳсилотро ба ҳисоб мегиранд, афзалият дошта бошад.

4. Раванди таълими ЗХ дар доираи коммуникатсияи тамоюли касбӣ дар сатҳи байналмилалӣ ташкил карда шавад.

5. Дар муҳити бисёрэтникӣ барои истифодаи муносибати рефлексивӣ дар омӯзиши ЗХ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шавад.

6. Ба фаъолияти мустақилонаи донишҷӯён, баланд бардоштани ҳавасмандии онҳо, омодагии онҳо ба худомӯзӣ дар муддати тамоми умр аҳамияти зиёд дода шавад.

7. Бояд шароите фароҳам овард, ки ба ҳамкориҳои босамараи байнишахсии хонандагон ва муаллимони дар соҳаи муоширати байналмилалӣ мусоидат намояд.

Ҳамин тавр, пажӯҳиши анҷомёфта имкон дод, ки маҷмӯи шароитҳои педагогии барои ташаккули мақсадноки муоширати касбӣ-фарҳангии омӯзгорони ояндаи забони хоричӣ дар муҳити бисёрэтникии муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ асоснок намуда ва пешниҳод карда шавад. Муайян карда шуд, ки ташаккулдиҳии муоширати касбӣ-фарҳангӣ дар ҳолати муносибати шахсиятӣ-фаъолиятмандӣ имконпазир ва самарабахш аст, ки дар ин зимн таълими муошират аз мавқеи инсонпарварӣ ҳамчун раванди зич вобаста бо зарурати иҷтимоӣ ва талаботи шахсӣ барои бадастоварӣ ва васеъ гардондани таҷрибаи иҷтимоии шахсияти фарҳангӣ-забонӣ, тақомул бахшидани имкониятҳои маърифатӣ ва шахсии ӯ баррасӣ мегардад, ки имкон медиҳад ҳадафҳои фаъолиятмандӣ-инкишофёбанда

(коммуникативӣ-маърифатӣ, фарҳангӣ-прагматикӣ, арзишӣ-тамоюлӣ) ҳамчун асосӣ чудо карда шаванд.

Мундариҷаи асосӣ ва натиҷаҳои тадқиқоти диссертационӣ дар интишороти мазкур ба таъбъ расидаанд:

Мақолаҳои илмие, ки дар наирияхои тақризии бонуфузи иавсияшудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Федератсияи Руссия ба таъбъ расидаанд:

1. Каршиева Г.Г. (в соавторстве). Этнокультурные стереотипы в обучении немецкому языку // Вестник педуниверситета / Серия педагогика и методика преподавания. –Душанбе, 2015. -№ 1 (62-2). С.294-298.(0,53 п.л., авт.вклад 0,35).
2. Каршиева Г.Г. (в соавторстве). Методика формирования речевого взаимодействия будущих учителей в этнокультурных условиях педагогического вуза // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал) / Педагогика. –Душанбе: Сино, 2016. № 3-7 (214). (0,50 п.л., авт.вклад 0,35).
3. Қаршиева Г.Г. Мубоҳиса дар шакли нишасти матбуот дар ташаккули маҳорати муоширати байнифарҳангии донишҷӯён // Вестник педуниверситета / Серия педагогика и методика преподавания. –Душанбе, 2017. -№ 1.

Интишороти дигар оид ба мавзӯи тадқиқоти диссертационӣ:

4. Каршиева Г.Г. Игровые методы обучения к формированию умений профессионально-культурологического общения /Материалы международной научно-практической конференции на тему проблемы филологии и методики обучения иностранным языкам в ВУЗах посвященной 75-летию факультета иностранных языков (на английском, немецком, французском). –Душанбе: ТГПУ, 2015. –С.236-242. -0,4 п.л.
5. Каршиева Г.Г. Принцип диалога культур в формировании социокультурной компетенции студентов полиэтнических групп // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Актуальные проблемы межкультурной коммуникации и лингводидактики». Вып.: VIII. Актуальные вопросы филологии. Кафедра английской филологии. –Душанбе: РТСУ, 2015. –С.316-322.
6. Каршиева Г.Г.. Игровые методы обучения к формированию коммуникативной компетентности студентов // Материалы республиканской научно-практической конференции, посвященной 100-летию Константина Симонова «Русский язык и литература в современных культурных контекстах». –Душанбе: ТГПУ, 2015. –С.8-17.
7. Каршиева Г.Г. (в соавторстве). Дискуссия – как особый вид общения на иностранном языке // Матералы общеуниверситетской научно-педагогической конференции, посвященной году семьи «Проблемы изучения английского и русского языков в неязыковых факультетах в условиях кредитной системы». –Душанбе: ТГПУ, 2015. -С.108-120. (0,50 п.л., авт.вклад 0,35).
8. Каршиева Г.Г. Методика обучения иностранному языку в культурном контексте в полилингвальных условиях // Матералы республиканской научно-практической конференции на тему «Влияние изучения языков в развитии дипломатических отношений» (Общеуниверситетская кафедра немецкого и французского языков ТНУ). –Душанбе: ТНУ, 2016. -С.34-39.
9. Каршиева Г.Г. Методика обучению профессионально-культурологическому общению студентов в условиях полиэтничности языкового вуза // Материалы республиканской научно-практической конференции (Кафедры английского языка факультета языков Азии и Европы на тему «Сопоставительно-типологические исследования и современные методы обучения иностранным языкам». – Душанбе: ТНУ, 2016. –С.168-174.
10. Каршиева Г.Г. Методика формирования межкультурных умений студентов в процессе обучения английскому языку // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 20-летию Российско-Таджикского (славянского) университета на тему «Иностранные языки в условиях интернационализации образования и общества». Сборник докладов. – Душанбе: РТСУ, 2016. –С.271-277.
11. Каршиева Г.Г. (в соавторстве). Формирование межэтнической толерантности у студентов в условиях немецко-английского двуязычия // Материалы республиканской научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава ТГПУ им.С.Айни на тему «Актуальные

- проблемы филологии и перевода», в честь 25-летию независимости Республики Таджикистан, 85-летию ТГПУ им.С.Айни и 20-летию кафедры «Стилистики и теории перевода» (23-24 ноября 2016 г.) -Душанбе: ТГПУ, 2016.-С.279-283. (0,50 п.л., авт.вклад 0,35).
12. Каршиева Г.Г. Методика формирования умений межкультурного общения у студентов в поликультурной среде педагогического вуза // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 20-й годовщине «Дня национального единства Республики Таджикистан» на тему «Актуальные проблемы лингвистики, переводоведения, литературоведения и методики обучения иностранным языкам в высшей школе». Сборник докладов. – Душанбе:ТГПУ, 2017. –С.189-193.
 13. Каршиева Г.Г. Деятельностный подход к формированию профессиональной и коммуникативной рефлексии будущих учителей иностранного языка // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Актуальные проблемы современной филологии и технологии преподавания иностранных языков в вузе» в честь Года молодежи. Сборник докладов. – Душанбе:ТГПУ, 2017. –С.178-183.
 14. Каршиева Г.Г. Личностно-деятельностный подход к формированию культурологической компетенции будущих учителей иностранного языка // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Актуальные проблемы языкознания, переводоведения и методики преподавания иностранных языков в вузе» в честь 75 – летия профессора Джамшедова П.Д. Сборник докладов. – Душанбе:ТГПУ, 2018. –С.143-146.